

MARGINALIJE UZ RAD V. KOŠČAKA »PRIPADNOST ISTOČNE OBALE...«

(HZ XXXIII—XXXIV, 1980—1981, 291—355)

Lujo Margetić

V. Koščak u svom radu navedenom u naslovu raspravlja o razdoblju hrvatske povijesti kojim smo se i mi bavili, pa smatramo da će biti od koristi da se na neke dijelove njegova rada osvrnemo.

1. Koščak se ne slaže s glavnom tezom našeg rada Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata,¹ »naime da su Hrvati došli u današnju postojbinu tek pod kraj VIII stoljeća«. Među razlozima navodi »sukladne vijesti Porfirogeneta i Tome Arcidiakona o hrvatskim rodovima koji su došli iz Poljske na Jadran«.²

Da bismo mogli zauzeti stav prema toj Koščakovoj tvrdnji čini se nužnim da navedemo bitan sadržaj Tomina izvještaja:

»Navodno je Salona uništena u doba Gota, koji su [...] došli iz Njemačke i Poljske« (*Gothorum tempore, qui [...] de partibus Teutonie et Polonie exierunt, dicitur Salona fuisse destructa*). »S Totilom je iz Poljske došlo sedam ili osam četa plemića nazivanih Lingones« (*Venerunt de partibus Polonie qui Lingones appellantur, cum Totila septem vel octo tribus nobilium*). Ti su našli Hrvatsku pogodnom za prebivanje pa su je zatražili i dobili od svoga vođe.

Hrvatska, gorovita zemlja koja leži sjeverno od Dalmacije, u starini (*antiquitus*) zvala se *Curecia*, njezini pak stanovnici, Hrvati, nekoć su se zvali *Curetes* ili *Coribantes*. Spomenuti *Lingones* su se nametnuli starosjediocima Hrvatima te su ih ugnjetavali i nasilno podvrgli pod svoju vlast (*ceperunt opprimere indigenas et ad suum servitium subigere violenter*). Ipak, postepeno su se vladajući sloj Gota-Lingona i potlačeni Hrvati spojili u jedan narod jednog jezika koji je ispovijedao kršćanstvo arijanskog smjera i koji je imao posebne vođe (*proprius duces*). Nazivalo ih se Goti, a također i Slaveni, prema onima, koji su došli iz Poljske ili Češke.

Got, vođa cijele Slavonije, opkolio je Salonu, opsjedao je i konačno osvojio. Salonjani su uspjeli pobjeći morem na otoke Šoltu, Brač, Hvar, Vis i Korčulu, a neki još i dalje. Oni koji su ostali na otocima počeli su se baviti poljoprivredom i trgovinom, a mladići su na brodovima pljačkali dalmatinsku obalu tako da se nijedan Slaven nije usudio sići na more. Na otocima su ostali mnogo vremena (*multo tempore in insulis comorati sunt*).

¹ Zbornik Historijskog zavoda JAZU 8, Zagreb 1977, 5—84.

² Koščak, 294.

U to je vrijeme papa Ivan, porijeklom Dalmatinac poslao opata Martina s mnogo novaca pa je taj u Dalmaciji oslobodio od Slavena mnoge zarobljenike, sakupio relikvije iz Dalmacije i Istre i donio ih u Rim.

Neki Salonjani prešli su s otoka na zapadnu obalu i osnovali grad Adriju. Drugi su se pod vodstvom nekog Severa preselili s otoka u Dioklecijanovu palaču koju nazvaše Split (*Spalatum*), ali kad su počeli obrađivati obližnje zemlje počeli su ih uznemiravati gotski vođe. Zato su građani uputili u Bizant poslanstvo s molbom da im se dozvoli stanovanje u Splitu kao i da smiju posjedovati po starom pravu teritorij njihova grada Salone (*petentes ut liceat eis in Spalato habitare et territorium sue civitatis Salone iure pristino possidere*). I doista carevi su izdali naredbu (*rescriptum*) vođama Gota i Slavena (*iussio ad duces Gotorum et Sclavorum*) da Salonitance, koji stanuju u Splitu ostave na miru. Tako je između Splitsana i Slavena došlo do mira, trgovine i brakova.

Papa je u međuvremenu (*interea*) poslao legata Ivana Ravenjanina, koji je među ostalim obnovio nadbiskupiju, po Dalmaciji i Slavoniji obnavljao crkve i postavljao biskupe, od Jupiterova hrama učinio crkvu i prenio tijelo blaženog Dujma iz Salone u Split.

Vođe Slavonije (*duces Slavonie*) počeli su uvelike poštivati splitsku crkvu sv. Dujma.

Kako su vođe Gota i Hrvata propovijedanjem Ivana Ravenjanina i drugih salonitanskih biskupa prestali slijediti arijansku herezu, ustanovljene su uz dalmatinske biskupije i neke biskupije u Slavoniji: delmitanska na istoku i sisačka na zapadu.

Stariji nadbiskupi poslije propasti Salone bili su: Justin (840. god.), Marin za kralja Karla i Branimira, vođe Slavonije, Ivan (914) za vođe Tomislava, Martin (970) za cara Teodozija i kralja Držislava.³

Dakle, Toma na osnovi podataka iz »Života sv. Dujma biskupa«⁴ i nekih drugih izvora uvjerava svoje čitatelje da je Salona razorena od Gota, a da su Slaveni onaj dio gotskih četa koji je došao iz Poljske (ili Češke), ali ni sam nije previše uvjeren u svoju priču, jer je iznosi kao tuđi stav (*dicitur*). Što se pak tiče njegova objašnjenja naziva Hrvat, ono je plod njegova napora da objasni otkud potječe dualizam naziva (Slaveni, Hrvati) za narod koji stanuje u Slavoniji. Isti dualizam nalazimo i u Konstantina Porfirogeneta, samo što su po njemu Slaveni zapravo Avaroslaveni i oni prvi dolaze u rimsku Dalmaciju, a Hrvati tek kasnije, dok su po Tomi Hrvati čak starosjedoci. Nije dakle dopustivo tumačiti Tominih sedam ili osam slavensko-gotskih četa kao hrvatske rodove, jer se to izričito protivi Tominoj koncepciji. Uostalom, brojke 5, 7, 12 dolaze često u srednjovjekovnim narodnim tradicijama i piscima. Poznato je, npr., da je bugarski vođa Kubrat, po Teofanu, imao 5 sinova, pa je taj podatak poslužio nekim znanstvenicima da predlože bugarsko porijeklo priče o hrvatskih petero braće (Grégoire). Očito je da se, osim što razlikuju

³ Thomas Archidiaconus, *Historia Salonitana*, dig. F. Rački, *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* (dalje MSHSM) XXVI, *Scriptores III*, 1894, 24—36.

⁴ F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia* (dalje Doc.), MSHSM VII, 1877, 288.

Slavene od Hrvata, Toma i car inače posve razilaze u poruci sadržaja i pojeđinostima vijesti o Hrvatima.

Još nekoliko riječi o daljnjim Tominim vijestima. Njegov izvor za vijest o slanju opata Martina u Dalmaciju i Istru dobro je poznat.⁵ Nejasna je vijest o bizantskim carevima koji odobravaju Splitsanima salonitanski ager. Šišić predlaže kao *terminus ante quem* svibanj 641.,⁶ Ferluga 681.⁷ Kako od VII st. (nakon avarsko-slavenskog prodora) do pred kraj VIII st. nema nikakvih vijesti o bilo kakvoj bizantskoj vojnoj, političkoj, ekonomskoj itd. prisutnosti⁸ u Dalmaciji, vijest se ne može odnositi na to razdoblje. Uostalom, Toma povezuje (*»interea«*) vrijeme te vijesti s vremenom Ivana Ravenjanina, tj. s krajem VIII i početkom IX stoljeća.⁹ U to doba vladali su u Konstantinopolu carevi Konstantin i Irena, u to doba Bizant počinje naglo pokazivati interes za prilike u Dalmaciji, a u to doba padaju i prve vijesti o bizantskoj prisutnosti na istočnoj obali Jadrana nakon gotovo dvijestogodišnjeg odsustva.

Košćak smatra da su reskript izdali Lav V i Konstantin u vrijeme razgraničenja dalmatinskih gradova i Hrvatske nakon Aachenskog mira. Ipak, Toma priča o zapovijedi bizantskih careva prije njegova izvještaja o Ivanu Ravenjaninu, pa je teško prihvatiti datiranje zapovijedi u vrijeme poslije njega. Zbog riječi *»interea«*, kojom Toma povezuje zapovijed s djelovanjem Ivana Ravenjanina, doista je najvjerojatnije da je riječ o usporednim događajima. Uostalom, nakon Aachenskog mira Hrvati su izvjesno vrijeme odvojeni od bizantske sfere utjecaja, pa za to vrijeme ne dolazi u obzir bizantska *»zapovijed«* Hrvatima.

2. Osobito jakim dokazom protiv naše teze Koščak smatra vijesti iz Ljetopisa Popa Dukljanina »u kojem se govori o osvajanju Prevalitane, o prijateljstvu s Bugarima i o Crvenoj Hrvatskoj koja je nespojiva s kasnim dolaskom Hrvata«.¹⁰

Slično kao i pri pozivanju na Tomu Arcidakona, Koščak je i ovdje više nego lapidaran. Zato smo prinuđeni iznijeti ukratko sadržaj uvodnih glava Ljetopisa što se odnose na najstarije doba naše povijesti do kralja Svetopeleka. Ograničit ćemo se samo na posve sažeti prikaz onih događaja i okolnosti koje su od interesa za našu temu:

⁵ Vitae romanorum pontificum. V. Doc. 277.

⁶ F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, 1925, 288.

⁷ J. Ferluga, Vizantska uprava u Dalmaciji, Beograd 1957, 43; isti, L'amministrazione bizantina in Dalmazia, Venezia 1978, 119.

⁸ Podrobnije Margetić, 62—65.

⁹ F. Bulić-J. Bervaldi, Kronotaksa spljetskih nadbiskupa, Zagreb 1913, 116—131. S druge strane, treba priznati da bi podatak o Severu koji je pobjegao iz Salone i zatim bio glavnim inicijatorom povratka u Split govorio u prilog tezi da je do reskripta bizantskih careva došlo u vrijeme koje predlaže Šišić, pa čak još i mnogo ranije. Tomina kronologija je takva da ju je naprosto nemoguće uskladiti.

¹⁰ Koščak, na i. mj.

Goti pod vodstvom Totila i Ostrojla dolaze sa sjevera u Panoniju. To se dešava za cara Anastazija,¹¹ pape Gelasija,¹² biskupa Germana,¹³ kanusiskog biskupa Sabina,¹⁴ u doba kada je sv. Benedikt bio u Montekasini.¹⁵

Iz Panonije Totila i Ostrojlo stižu u »Templanu«. Dalmatinski i istarski kralj ujedinjuju svoje snage, ali ih Goti poraze.

Totila preko Istre i Akvileje odlazi u Italiju, Ostrojlo ulazi u Ilirik, osvaja cijelu Dalmaciju i primorske oblasti, nastanjuje se u Prevalitaniji i šalje sina Senulata s vojskom na osvajanje brdovitih oblasti. To iskorištava bizantski car koji svladava i ubija Ostrojla.

Senulat, Ostrojlov sin, vlada 11 godina Primorjem i Zagorjem, i to od Vinodola do Drača (*de Valdevino usque ad Poloniam*).

Silimir, Senulatov sin, vlada 21 godinu, smješta u zemlju mnoštvo Slavena (*replevit multitudinem Sclavorum*). On je još nekršten. Sklopio je ugovor (*pactum*) s kršćanima i oni su mu plaćali danak.

Za Bladina, Silimirova sina, dolaze Bugari s Volge, vodi ih kagan Kris, oni osvajaju Makedoniju i pokrajinu Latina, nekoć zvanih Romanima, a sada Morovlasima. Bladin s njima ima dobre odnose jer su oba naroda, tj. Goti-Slaveni (*Gothi qui et Sclavi*) i Bugari nekršteni i govore istim jezikom.

Ratimir, Bladinov sin, progoni kršćane. Nasljeđuju ga »četiri nepravedna kralja« (*quatuor iniqui reges*).

Idući vladar je Sarimir. U njegovo doba živio je u Solunu filozof Konstantin, sin patricija Leona, koji je proširio kršćanstvo u Kazariju (*»Caesaream«*).

Za Svetopeleka, Sarimirova sina, papa Stjepan poziva k sebi filozofa Konstantina, koji je stvorio slavensko pismo (*litteram lingua sclavonica componens*). Konstantin, kasnije kao redovnik nazvan Ciril, pokrstio je Svetopeleka i njegov narod. Svetopelek moli papu Stjepana i bizantskog cara Mihajla da mu pošalju stare isprave kako bi mogao utvrditi granice provincija i oblasti pa saziva sabor *in planitie Dalmiae*. Na njemu je Svetopelek uz ostale poslove utvrdio granice dviju oblasti, Primorske i Zagorske.

Primorsku oblast razdijelio je u dvije provincije, i to Bijelu Hrvatsku (*Croatia Alba*) zvanu i Donja Dalmacija od Dalme do Vinodola s gradovima od Epidaura—Dubrovnika na jugu do Raba, Osora i Krka na sjeveru i Crvenu Hrvatsku (*Croatia Rubra*) zvanu i Gornja Dalmacija, od Dalme do Drača. Srbiju (*Surbia*), zvanu i Zagorje (*Transmontana*) razdijelio je na Bosnu i Rašu.

Svetopelek vladao je 40 godina i 4 mjeseca.

Prema suvremenicima dolaska Gota što ih Pop Dukljanin spominje, Goti su navodno osvojili naše krajeve koncem V i u prvoj polovici VI stoljeća. Kao da Pop Dukljanin razlikuje Gote od Slavena, utoliko što, čini se, prvima daje ulogu osvajača, a drugima novih od Gota naseljenih stanovnika u Dalmaciji. Naziv pak *Gothi qui et Sclavi*, upotrijebljen prilikom opisa događaja za Silimira, sina Bladinova, kao da upućuje na to da ih bar za to vrijeme Pop Dukljanin već identificira.

¹¹ Od 491. do 518. god.

¹² Od 492. do 496. god. U rukopisu pogrešno Gelasio papa secundo (1118—1119).

¹³ Od 516. do 541. V. F. Šišić, *Letopis Popa Dukljanina*, Beograd 1928, 421.

¹⁴ Od 514. do 556. V. Šišić, na i. mj.

¹⁵ Montekasinski samostan osnovan je, čini se, 529. god.

Jasno, sve su to knjiške kombinacije, do kojih je Pop Dukljanin došao spajanjem raznih podataka iz raznih izvora i »popunjavanjem« prema vlastitim koncepcijama: Goti nisu naselili Slavene, Slaveni nisu napučili zapadni Balkan sredinom VI stoljeća, Bugari nisu došli negdje krajem VI ili na početku VII stoljeća (već dobrih 50—60 godina kasnije), oni nisu došli pod »Krisom«, slavizirali su se, dakako, tek kasnije itd. itd.

Čitatelj Popa Dukljanina dobiva dojam da je došao do nekih čvršćih kronoloških uporišta tek s kraljevima Sarimirom i Svetopelekom, jer se u vezi s njima spominju solunski misionar Konstantin (Ćiril), bizantski car Mihajlo III (842—867) i papa Stjepan VI (885—896). Sarimir i Svetopelek vladali bi dakle u drugoj polovici IX stoljeća.

Vrlo je značajno da je Pop Dukljanin odvojio povijest njegovih Gota-Slavena od novije pod Sarimirom i Svetopelekom time što je između jednih i drugih stavio »četiri nepravедna kralja« — bez imena. Oni mu očito služe kao prijelaz u posve novu situaciju.¹⁶ Da je Pop Dukljanin s tim zagonetnim kraljevima povezo dvije posve odvojene priče, vidi se ne samo po tome što ih ne imenuje već i po tome što je s ta četiri kralja pokušao prebroditi velik vremenski razmak između dolaska Gota i krštenja Svetopeleka i njegova naroda. Ako krenemo od Totile i Ostrojla preko Senulata, Silimira, Bladina i Ratimira, doći ćemo u najboljem slučaju do kraja VI ili početka VII stoljeća. Obratno ako krenemo od Svetopeleka preko Sarimira unatrag, možemo se spustiti u najboljem slučaju do, recimo, 820. godine. »Četiri nepravедna kralja« vladala su dakle upravo u »tamno doba« naše povijesti, nekih, recimo, 200 godina.

Ako se uopće može naći u priči Popa Dukljanina o ranijoj slavenskoj prošlosti neko zrnce povijesne istine, onda je to svakako rano spominjanje Slavena, koji su došli i po Popu Dukljaninu prije Bugara, i mnogo kasnije spominjanje Bijele i Crvene Hrvatske o kojima nema ni riječi prije kralja Svetopeleka.

I još nešto. Upada u oči da Pop Dukljanin govori o Gotima-Slavenima, ali nikad ne spominje Hrvate, nego samo Bijelu i Crvenu Hrvatsku. Dakle, za njega je Hrvatska politički pojam, za razliku od Gota-Slavena, koji su etnički pojam. Bijela i Crvena Hrvatska su za Popa Dukljanina isto što i Donja i Gornja Dalmacija ili drugim riječima, za njega su Hrvatska i Dalmacija identični pojmovi, koji, prema njegovoj izričitoj izjavi, obuhvaćaju oblasti što gravitiraju istočnoj jadranskoj obali od Cresa do Dubrovnika.

Ne može biti slučajno da se Bijela i Crvena Hrvatska spominju tek u vrijeme Svetopeleka i da se Bijela Hrvatska spominje nakon Svetopeleka još nekoliko puta.¹⁷ Isto tako ne može biti slučajno da u starije doba čitamo samo o Dalmaciji i o »dalmatinskom kralju«, a nikada o Hrvatskoj. Iz toga slijedi

¹⁶ Donekle analogan način pričanja Konstantina Porfirogeneta o najstarijim srpskim vladarima usp. Margetić, n. dj., 77—78.

¹⁷ U 15. gl. za kralja Hranimira *rebellavit Croatia Alba*, u 22. gl. *banus Croatiae Albae cum suis omnibus rebellaverunt regi*, u 28. gl. udaje se kći bana Cidomira de Croatia Alba za kralja. Njezin sin Krešimir vladao je prema gl. 29. nad Bijelom Hrvatskom.

da je termin Hrvatska za Popa Dukljanina novija pojava i da on nema veze ni sa slavenskim razdobljem ni s Gotima-Slavenima. Zato nam se ne čini točnim Koščakova napomena da je Crvena Hrvatska »nespojiva s kasnim dolaskom Hrvata«.

3. U našem radu o Konstantinu Porfirogenetu mi smo se u pogledu termina države¹⁸ priklonili stajalištu N. Klaić po kojem treba drukčije nego do sada tražiti početke države kod Južnih Slavena i po kojem su za pojam države osnovni elementi teritorij i vlast. Koščak¹⁹ misli da je to »u potpunosti suprotnosti« s našom tezom o dolasku Hrvata potkraj VIII stoljeća. Protuslovlja nema i čak ne može biti jer su pravnoteoretski problem države i povijesni problem vremena dolaska Hrvata dva posve odvojena problema.

4. Koščak vjeruje da je sastavni element naše teze povezanost Hrvata s Francima pa izražavajući svoje neslaganje s tom našom navodnom tezom kaže da »treba odbaciti ideju da se sve što Porfirogenet u pogledu Hrvata pripisuje Herakliju odnosi zapravo na Karla Velikog«. Koščak je time prihvatio i čak proširio pogrešno Suićevo shvaćanje našeg stava. Po Suiću »naš M. (...) predlaže slijed koji se ne može prihvatiti: Hrvati su pod franačkom vlašću — Avari pozivaju te iste Hrvate pod franačkom vlašću, itd.«²⁰ Suić nije opazio da kao narodnu tradiciju navodimo kako su sjeverni Hrvati bili podređeni Francima, ali da opetovano ističemo svoje nepovjerenje prema toj tradiciji.²¹ Koščak s pravom odbacuje ideju o Karlu Velikom kao inicijatoru dolaska Hrvata, ali nije jasno čije to ideje napada.

Usput budi rečeno da Koščak upozorava na 23-godišnje susjedstvo Hrvata i Langobarda u Istri (751—774) i smatra da to »nije ostalo bez utjecaja na neke hrvatske pravne ustanove«.²² Vjerojatno je langobardsko prisustvo u Istri još kraće.²³ Nije jasno na koje hrvatske pravne ustanove Koščak misli, ali nam se čini očitim da su odnosi između dviju jadranskih obala na čitavoj njihovoj dužini, a ne posve kratkotrajni dodir na uskoj granici u Istri, bili odlučujući razlog za utjecaj na hrvatske pravne ustanove koji je dolazio iz

¹⁸ Margetić, n. dj., bilj. 114.

¹⁹ Koščak, 295.

²⁰ M. Suić, Ocjena radnje L. Margetića, »Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata«, Zbornik Historijskog zavoda JAZU 8, Zagreb 1977, 92—93. Suić je ispravno primijetio da pitanje dolaska Hrvata »traži detaljnijih razmatranja i daljnjih raspravljanja, a sve to prelazi okvire jedne ocjene kojoj je svrha da predloži ili ne predloži djelo za tisak« (99). Zato se Suiću ne može zamjeriti što je na više mjesta pogrešno shvatio naše analize. Tako, npr., po Suiću (90) jedan od naših glavnih argumenata (Suić, 91) bio bi u tome da bi »dolazak Hrvata oko 620. god. iz zapadno slavenskih područja morao izazvati karakteristične jezične pojave, koje bi razbile jedinstvo južnoslavenskog jezičnog sustava, a tih pojava nema«. To, dakako, nije ni naše mišljenje ni bilo kakav glavni ili sporedni argument.

²¹ V. npr. Margetić, 15, 25, 76, 82.

²² Koščak, 315.

²³ Usp. G. De Vergottini, Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria durante il Medio evo, Roma 1924, 37.

Barija, Ancone, Ravene, Mletaka itd., u kojem se doista može razaznati i izvjesni langobardski utjecaj.

5. Za dokaz da dalmatinske biskupije ne pripadaju Istočnoj crkvi, Koščak ističe okolnost »da dalmatinskih biskupa nema [...] u taktikonima bizantskih dostojanstvenika iz konca IX i početka X stoljeća«. ²⁴ Međutim, tzv. Taktikon Uspenskoga, ²⁵ tzv. Taktikon Beneševića ²⁶ i tzv. Taktikon Oikonomidès ²⁷ uopće ne navode biskupe po njihovim sjedištima, pa zato u njima nema ni dalmatinskih ni ostalih biskupa.

Filotejev Kletorologion, u svom osnovnom tekstu ²⁸ (spisak titula, spiskovi dostojanstvenika i upute za carske svečane ručkove), također ne navodi biskupe po sjedištima, pa zbog toga ni u njemu nema ni dalmatinskih ni ostalih biskupa. Jedino u dodatnom dijelu, u kojem je riječ o crkvenoj hijerarhiji, Filotej donosi tzv. *Notitia episcopatum* ciparskog nadbiskupa Epifana iz IX st., gdje se nalazi popis metropolita, nadbiskupa i biskupa ovisnih o konstantinopolitanskom patrijarhu, ²⁹ a koja donose podatke iz vremena prije 787. god. *Notitia episcopatum* doista ne navode dalmatinske biskupe, što znači da prije 787. god. dalmatinske biskupije nisu bile pod carigradskom patrijaršijom.

8. Koščak analizira vijest o prisutnosti dalmatinskih biskupa na Drugom nicejskom saboru 787. god. i dolazi do zaključka da je »treba uzeti s velikom rezervom«. ³⁰ Svoje velike sumnje u vjerodostojnost te vijesti temelji u prvom redu na tome što smatra da nikako nije jasno zašto bi na tom koncilu bili prisutni samo salonitanski, osorski, rapski i kotorski biskup, dok nema vijesti o biskupima Istre, Zadra i Dubrovnika. On sumnja u to da li je uopće riječ o dalmatinskim biskupima, a ako i jest, nisu li možda interpolirani u liste u vrijeme patrijarha Focija (857—867). Uz to se poziva i na Farlatija koji se na koncil od 787. godine osvrće samo jedanput, u vezi s Osorom, i smatra osorskog biskupa iz god. 787. kao nezajamčenog. Koščak se poziva i na J. Darrouzèsa koji je 1975. analizirao liste koncila i, kako Koščak kaže, istakao da se bez novog kritičnog izdanja ovih lista ne može o njima (tj. o dalmatinskim biskupima; L. M.) dati konačan sud. Uostalom, završava svoje izlaganje, ako bismo povjerovali u salonitanskog biskupa Ivana u 787. god. i u njemu vidjeli poznatog Ivana Ravenjanina, onda bi to otvorilo nove probleme jer bi, po Koščaku, bilo čudno da papa i franački kralj Karlo (Veliki) šalju tako rano svog čovjeka na istočnu obalu Jadrana, kad znamo da je »napetost

²⁴ Koščak, 310.

²⁵ Najnovije izdanje u N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantine des IXe et Xe siècles*, Paris 1972, 41—63.

²⁶ Najnovije izdanje u Oikonomidès, 237—253.

²⁷ Oikonomidès, 255—277.

²⁸ Djelomično izdanog u J. B. Bury, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century*, 1911 (reprint B. Franklin, New York). Tekst Kletorologiona došao je do nas kao dio druge knjige *De Ceremoniis Konstantina Porfirogeneta* (Reiske, vol. I, Bonnae 1829, 702—798). Najnovije izdanje Oikonomidès, 65—236.

²⁹ Reiske, n. d. I, 791—798.

³⁰ Koščak, 298—300.

između Carstva i franačkog kralja već iduće godine prerasla u otvoreni sukob».

Košćakovi argumenti nisu uvjerljivi. Čini nam se da je pozivanje na autoritet Farlatija neprihvatljivo jer Farlati nije svoj stav argumentirao. Interpolacija u doba Focija nije moguća, jer Anastazije, kao što je poznato, u uvodu svog prijevoda ističe da samo popravljiva prijevod učinjen već pod papom Hadrijanom I (772—795) i ne spominje neki drugi primjerak grčkog teksta.³¹ Neprisutnost istarskih biskupa na koncilu 787. god. dobro se slaže s De Vergottinijevim stanovištem da je te godine Bizant već izgubio Istru,³² a neprisutnost drugih dalmatinskih biskupa doista ne treba čuditi ako se prisjetimo da je i Hellada bila na koncilu vrlo slabo zastupljena.³³ Ne vidimo, nadalje, u čemu je posebna težina problema salonitanskog biskupa Ivana u 787. god. Biskupâ s imenom Ivan bilo je toliko da ne vidimo nikakva razloga zašto bismo ga uopće povezivali s Ivanom Ravenjaninom. Konačno, čudno je da se Koščak poziva na Darrouzès, koji je čvrsto uvjeren da je riječ o dalmatinskim biskupima i to svoje uvjerenje opetovano ističe.³⁴

Imamo dojam da je Koščak uložio velik trud u pobijanje vjerodostojnosti vijesti o prisutnosti dalmatinskih biskupa na koncilu 787. god. jer je taj koncil po Koščaku, »okupio jedino biskupe Carigradske patrijaršije«. Time je sebi stvorio nepotrebne poteškoće. Dovoljno je pretpostaviti da su na Drugom nicejskom koncilu bili prisutni i biskupi koji su se nalazili na područjima pod izravnim ili neizravnim utjecajem bizantskog cara bez obzira na crkvenu podređenost i time nestaju sve poteškoće. A upravo to javlja suvremeni bizantski pisac Teofan (760—818): *ἀποστειλλαντες οἱ βασιλεῖς προσεκαλλέσαντο πάντας τοὺς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἐπισκόπους*.³⁵ što je Anastazije bibliotekar preveo *mittentes imperatores convocaverunt omnes, qui sub eorum erant potestate*.³⁶ Uz to, neobično je važno mjesto koje dalmatinski — i uopće zapadni — biskupi zauzimaju u popisima koncila 787. god. Naime, oni su počašćeni izvanredno visokim mjestom koje im ne bi nikako odgovaralo po hijerarhijskoj ljestvici na koju su Bizantinci bili i te kako osjetljivi. To visoko mjesto može se protumačiti samo na jedan način: integracija zapadnih krajeva nije bila ni izdaleka do kraja provedena, pa se zapadnim biskupima laskalo visokim mjestom u hijerarhijskoj crkvenoj ljestvici. Potpisi dalmatinskih biskupa (Salona, Rab, Osor) na kraju četvrte sjednice nalaze se među potpisima nadbiskupa (!) na 62, 72. i 77. mjestu, dok prvi od istočnih biskupa, biskup Nise iz Kapadocije, dolazi tek na 84. mjestu! Jačanjem bizantske vlasti u

³¹ J. Darrouzès, *Listes épiscopales du concile de Nicée (787)*, *Revue des études byzantines* 33, 1975, 12.

³² G. De Vergottini, 38.

³³ Darrouzès, 37.

³⁴ Darrouzès, 19, 25, 59, 60, 69, 70, 74, 75.

³⁵ Theophanis *Chronographia*, ed C. de Boor, I, Lipsiae 1883, 461.

³⁶ Theophanes, II, 306. Dodajemo da su ipak bili prisutni i predstavnici istočnih crkava, antiohijski i aleksandrijski patrijarh, koji nisu potpadali pod Bizant. Drugim riječima, prisutnost nekog biskupa na Drugom nicejskom saboru ne samo da ne svjedoči o pripadnosti njegove biskupije konstantinopolitanskoj patrijaršiji nego čak nije dokaz da je područje te biskupije nužno bilo u bizantskoj državi.

zapadnim provincijama za makedonskih careva hijerarhija će se bitno izmijeniti na štetu zapadnih biskupa, ali u to ovdje ne možemo ući jer bi nas to predaleko odvelo.

Nezavisno od tih primjedbi Koščak je, po našem mišljenju, u pravu kad smatra da dalmatinska crkva nije pravno nikada pripadala konstantinopolitanskom patrijarhu. Njegovim zapažanjima dodali bismo još i ovo:

U doba pape Grgura I (590—604) dalmatinska crkva bila je podređena rimskoj stolici.³⁷ Šišićeva teza da je Dalmacija pala pod patrijarha 732. god.³⁸ nije prihvatljiva. Svi izvori koje Šišić navodi šute o Dalmaciji. To je i razumljivo: dalmatinski gradovi nisu u VIII st. bili u vlasti Bizanta,³⁹ već su priznavali vlast avarsko-slavenske »konfederacije«. Lav III oduzeo je papi one metropole koje su bile u bizantskoj vlasti u cilju da mu nanese što veću ekonomsku štetu i prinudi ga na pokornost, a doista nije imalo smisla »oduzimati« papi Dalmaciju kad nad njom nisu u to doba imali ni političke ni crkvene vlasti ni car ni papa.

Već spomenuta *Notitia episcopatum* koja se pripisuje ciparskom biskupu Epifanu dokazuju da prije 787. god. dalmatinske biskupije nisu pripadale pod konstantinopolitanskog patrijarha, a iz popisa Drugoga nicejskog koncila iz 787. god., kao što smo vidjeli, ne proizlazi nikako da su mu one u to doba pripadale. Prije bi se moglo reći obratno — to više što popisi patrijarha Nicefora I (806—815) i tzv. *Basilii Notitia* (prva polovica IX st.) dokazuju da u to doba dalmatinska crkva nije bila pod patrijarhom.⁴⁰ Isto to vrijedi i za popise metropolita, nadbiskupa i biskupa u doba Lava Mudroga (886—912). U tzv.

³⁷ Za to su dokaz pisma Grgura I od ožujka i od travnja 593. (MGH, *Epistolarum Tomus I*, 1957², 179—181, br. III, 22 i 189—190, br. III 32, i Doc. str. 241 i 243) kojima on daje upute subđakonu Antoniju, upravitelju papine imovine, o načinu izbora salonitanskog biskupa i o rehabilitaciji Honorata, arciđakona salonitanskog. A. Dabinović, Kada je Dalmacija pala pod jurisdikciju carigradske patrijaršije, Rad JAZU 239, 1930, 178, dobro primjećuje da se »iz okolnosti da su pod papom bili Ilirik s glavnim gradom Solunom i Panonija s glavnim gradom Sirmijem« treba zaključiti i na podređenost papi Dalmacije, samo što se pogrešno poziva (str. 160) na edikt careva Honorija i Teodozija II od 14. srpnja 421. kojim da je »podređenost Soluna utvrđena državnim zakonom«. Tim ediktom, upravo obratno, Teodozije II je odredio da crkveni sporovi u Iliriku potpadaju pod Konstantinopol (Codex Theodosianus, XVI, 2, 45, ed. Th. Mommsen, Berlin 1905, 852; Dabinović pogrešno citira kao XVI, 2, 6). Papinska crkvena vlast potvrđena je u to doba na drukčiji način. Naime, papa Bonifacije I (418—422) nagovorio je cara Honorija da uputi pismo caru Teodoziju II, pa je taj naredio praefecto praetorio za Ilirik da poštuje dotadašnje nadležnosti (v. pisma Bonifacija I 10 i 11, J. P. Migne, *Patrologia latina* 20). Za doba Justinijana upućujemo na poznatog geografa Hierocla koji potanko opisuje istočne provincije carstva što potpadaju »pod Konstantinopol« i koji među njima ne spominje i Dalmaciju. Ona se, očito, nalazi ubrojena u vrlo skraćeni prikaz zapadnog dijela carstva »pod Rimom« (G. Parthey, *Hieroclis Synecdemus et Notitiae graecae episcopatum*, Berlin 1866, Nachdruck Amsterdam 1967, 3—51).

³⁸ Šišić, *Povijest Hrvata*, 638 i d.

³⁹ Podrobnije Margetić, *Konstantin Porfirogenet*, 62—65, bilj. 151.

⁴⁰ Parthey, *Notitia* 6, 145—149, i *Notitia* 8, 162—168; za *Basilii Notitia* v. H. Gelzer, *Georgii Cyprii Descriptio urbis Romani, Lipsiae* 1890, 27.

Notitia 2⁴¹ spomenute su samo crkvene provincije pod patrijarhom, a među njima nema Dalmacije, dok *Notitia* 1⁴² navode doduše crkvene provincije pod patrijarhom i pod papom, ali ne spominju Dalmaciju — naprosto zato što se radi o mehaničkom prepisivanju starijeg popisa iz VIII stoljeća. Naime, u tom popisu čitamo: »Postoje i metropoliti, kao i biskupi koji su pod njima, koji su odcijepljeni od rimske dijeceze i koji sada potpadaju pod vlast Konstantinopola: tesalski, sirakuški, korintski, regijski, nikopoljski, atenski, patraski, novopatraski.« Oni više nisu pod Rimom, »jer je papa starog Rima pao pod vlast barbara.«⁴³ Uostalom, ni drugi vrlo stari popisi ne spominju Dalmaciju. Tako, npr., popis metropolita i nadbiskupa pod patrijarhom, što ga je objavio Gelzer,⁴⁴ spominje Solun, Reggio, Drač i Cataniju, ali o dalmatinskim crkvama šuti.

Pravno, ako već ne i faktično razgraničenje između pape i patrijarha poznato nam je iz popisa crkvenih oblasti čiji sadržaj potječe iz VIII st. i koji za papu kaže da ima vlast »nad Ravenom, Langobardima, Solunom, Slavenima, Arabiscima,⁴⁵ Skitima i do rijeke Dunava.«⁴⁶ Doduše, vrlo je vjerojatno da je patrijarh imao izvjesni faktični utjecaj nad dalmatinskom crkvom u vrijeme kakve-takve bizantske prisutnosti u Dalmaciji od 812. do oko 827. god. kao i, možda, poslije 843. god. kada Brijenije organizira dalmatinsku temu (o tome nešto dalje).

7. Koščak analizira⁴⁷ važne podatke o Trpimirovoj Hrvatskoj iz Gottschalkova djela *Tractatus de Trina Deitate* što ga je u nas djelomično objavio L. Katić. Koščak navodi poznatu Gottschalkovu vijest da je Trpimir krenuo protiv naroda Grka i njihova patricija (*cum enim Tripemirus, rex Sclavorum, iret contra gentem Grecorum et patricium eorum*) i prihvaća Ferluginu tezu da se »očito radi o vojnoj ekspediciji bizantske flote koju je predvodio neki patricij.«⁴⁸

Ferluga je svoj stav izgradio na temelju tvrdnje Ostrogorskoga⁴⁹ da je Taktikon Uspenskoga nastao u vremenu između 845. i 856. Kako taj Taktikon spominje »arhonta Dalmacije«, znači da u doba Taktikona Dalmacija još nije bila tema na čelu sa strategom-patricijem, pa bi to trebalo značiti da je patricije iz Gottschalkove vijesti morao doći u Dalmaciju iz neke druge teme ili, drugim riječima, da je riječ o vojnoj ekspediciji u Dalmaciju nekog patricija-stratega, možda iz teme Kefalenije ili Drača. Na tom svom stajalištu ostao je Ferluga i 1978,⁵⁰ unatoč tome što je Oikonomidès 1972. pokazao da

⁴¹ Parthey, 95—101.

⁴² Parthey, 55—94.

⁴³ Parthey, 74.

⁴⁴ H. Gelzer, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverszeichnisse der orientalischen Kirche*, *Byzantinische Zeitung* 1, 1802, 253 i d.

⁴⁵ Usp. Ptolemej, 2, 15.

⁴⁶ Parthey, 139.

⁴⁷ Koščak, 306.

⁴⁸ Ferluga, *Vizantiska uprava*, 66—67.

⁴⁹ Ostrogorski, *Taktikon Uspenskoga*, 48 (Iz vizantijske istorije i prosopografije, 168). V. bilj. 139.

⁵⁰ Ferluga, *L'amministrazione bizantina*, 162 i d.

je Taktikon Uspenskoga nastao 842—843.⁵¹ Schlumberger⁵² je doduše dva pečata »Brijenija, carskog spatara i stratega Dalmacije«, i »Brijenija, carskoga protospatarija i stratega Dalmacije« datirao s 840. god., jer je toga Brijenija povezoao s Teoktistom Brijenijem o kojem znamo da ga je Mihajlo III poslao kao protospatara i stratega u temu Peloponeza.⁵³ Prema Schlumbergeru je Brijenije bio najprije spatar i strateg Dalmaciji, a zatim je napredovao u protospatara. Bury je 1911.⁵⁴ zbog Taktikona Uspenskoga, koji je datirao 842—856,⁵⁵ ustvrdio da spomenuti pečat potječe iz vremena poslije 842. god. i izrazio sumnju da li je Brijenije iz pečata uopće identičan s Teoktistom Brijenijem Konstantina Porfirogeneta.⁵⁶

Ipak, pravog razloga za nepovjerenje prema Schlumbergerovoj identifikaciji nema, jer Teoktist Brijenije, očito, nije morao biti upućen na Kretu odmah na početku vlade Mihajla III. Nema nikakve zapreke da se njegovo imenovanje za peloponeškog stratega-protospatara ne stavi u neku kasniju godinu. Uz to doba Mihajla III (842—867) u znaku je nesumnjivog bizantskog jačanja, unatoč gorkim porazima i povlačenjima. Za prilike na Jadranu osobito je značajna okolnost da su Mleci 840. god. definitivno prestali biti bizantskom provincijom i pretvorili se u saveznika,⁵⁷ kojem je trebalo skupo platiti svaku aktivnost u prilog Bizantu. Iste, 840. god., Arapi osvajaju Tarant, iduće godine osvajaju Bari, pale i pljačkaju Osor, Ankonu, Budvu, Risan i Kotor, a 842. god. pobjeđuju mletačkog dužda kod Suska.⁵⁸ U takvoj situaciji razumljiva je odluka novog bizantskog vodstva, carice-majke Teodore i njezina glavnog savjetnika Teoktista, da pariraju nesnosne arapske nasrtaje slanjem vojske u Dalmaciju koja je osamostaljenjem Venecije i gubitkom Barija ostala jedinim bizantskim uporištem na Jadranu, ili drugim riječima, pretvaranjem Dalmacije u temu, tj. u takvu bizantsku provinciju u kojoj postoji bizantsko vojno prisustvo i u kojoj su vojna i civilna uprava sjedinjene u osobi stratega.

Dakako, takva je odluka Bizanta morala biti duboko protivna interesima Hrvatske i Trpimira, pa je zato razumljivo da je Trpimir ubrzo reagirao protiv neugodna bizantskog prisustva u Dalmaciji i napao bizantske snage (*gentem Grecorum*).

Pečat Brijenija kao spatara i prema tome osnivanje dalmatinske teme padaju u 843. god., a Trpimirov napad na bizantsku vojsku (temu) u Dalmaciji odigrao se, kao što je poznato, 846—848. god. Sve to se međusobno

⁵¹ Oikonomidès, 47.

⁵² G. Schlumberger, *Sigillographie de l'Empire byzantin*, Paris 1884, 205—206.

⁵³ Konstantin Porfirogenet, *De administrando imperio* (= DAI), (G. Moravcsik, Budapest 1949, 232, cap. 50: ... *ὁ πρωτοσπαθάρης Θεόκτιστος* [...] *στράτηγος ἐν τῷ θέματι Πελοποννήσου*.

⁵⁴ Bury, n. dj.

⁵⁵ Bury, n. dj. 12.

⁵⁶ Bury, n. dj. 14.

⁵⁷ Podrobnosti u L. Margetić, *Histrica et Adriatica*, u tisku.

⁵⁸ Monticolo, *Cronache*, 114—115. Za osvajanje Barija v. *Chron. cassinense*, MGH, *Scriptores III*, 225. Prema Erchempertu, MGH, *Scriptores III*, 246—247, to se dogodilo tek 848. god.

dobro uklapa u logičnu i zadovoljavajuću sliku.⁶⁰ Nadodajemo da je Posedel na osnovi ponešto drukčijih razmišljanja 1950. došao do sličnih rezultata.⁶⁰

Što se pak tiče Gottschalkove vijesti o Trpimirovoj Hrvatskoj, Koščak kaže da se iz njih može zaključiti da »i Latini Trpimira zovu kraljem (knezom)«⁶¹ i da su prema tome priznavali njegovu vlast. Međutim, Gottschalk kaže ovo: *Item homines Dalmatini perinde idem similiter homines Latini, Graecorum nihilominus imperio subiecti, regem et imperatorem communi locatione per totam Dalmatiam (...) regnum et imperium uocant.*⁶² Nismo uvjereni u Koščakovo tumačenje teksta, jer bi po takvoj interpretaciji i Dalmatinci = Hrvati zvali cara *imperium*. Ali to ne ide, jer nam isti Gottschalk javlja da je Trpimir ratovao s Bizantom. Najjednostavnije je interpretirati Gottschalkov tekst tako da je za njega Dalmacija zemljopisni pojam, da se u Dalmaciji razlikuju dvije političke cjeline, jedna dalmatinskih gradova, u kojoj stanuju Latini (koji, dodaje Gottschalk, unatoč tomu što su Latini ipak priznaju Bizant), i druga Trpimirova Hrvatska, u kojoj vlada kralj. Latini zovu cara carstvo, a Dalmatini-Hrvati kralja kraljevstvom. Iz takve interpretacije slijedi s jedne strane da je Trpimir bio posve nezavisni vladar, a s druge strane da su dalmatinski gradovi potpadali pod Bizant. Vijest o Trpimirovoj vojni na Bizantince u Dalmaciji pokazuje da je Trpimira smetalo novo prisustvo bizantske vojske, ili drugim riječima, da je Trpimir ipak imao znatan politički utjecaj u dalmatinskim gradovima, inače ga ne bi toliko zametalo prisustvo bizantske vojske. Čini se da je Trpimir uspio, jer već nekoliko godina nakon pobjede nad Bizantincima (846—848), tj. 852. god., dokazuje svoju naklonost splitskoj crkvi, o čemu je sačuvano svjedočanstvo u ispravi o darovanju koja doduše nije autentična u obliku u kojem je do nas došla, ali koja je učinjena bez ikakve sumnje na osnovi starijeg izvora, pa je zato izvanredno dragocjena.⁶³

Košćak doduše tvrdi da je ta isprava autentična i odstupanja njezine dispozicije od peticije tumači time »da je isprava sastavljena neposredno nakon spora pred kneževim sudom (koji Margetić pretpostavlja), pred kojim su protivnici splitske crkve uspjeli osporiti darovana dobra [...], a kao naknadu knez potvrđuje desetinu u Klisu.«⁶⁴ Ipak, ostaju neke vrlo velike poteškoće, npr. upravni govor u peticiji, koji mnogo više odgovara zapisniku o

⁶⁰ Ferluga, *L'amministrazione bizantina*, 163, kaže: »Se poi accettiamo la nuova datazione del Taktikon (naime, po Oikonomidèsu 842—843, v. i Ferluga, n. dj., 25; L. M.) la data della guerra fra Trpimiro e i Greci viene a trovarsi troppo vicina al terminus post quem della composizione del Taktikon e, se la Dalmazia fosse stata già allora un tema, il suo stratego sarebbe stato senz'altro annoverato fra i rimanenti strateghi.« Ta tvrdnja odgovara datiranju Taktikona u 845—856. po Ostrogorskom, ali ne više i novom datiranju 842—843.

⁶¹ J. Posedel, Pitanje dalmatinskog temata u prvoj polovici IX stoljeća. *Historijski zbornik* III, 1950, 217—219.

⁶² Koščak, 306—307.

⁶³ L. Katić, Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira, Zagreb 1932, 9.

⁶⁴ Podrobnosti v. u L. Margetić, Neka pitanja iz naše najranije povijesti i rimsko pravo, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* XVII, 1979, 69—77.

⁶⁵ Koščak, 308.

raspravi, i datum, koji u to doba dolazi u eshatokolu u ispravama o sudskim odlukama, ali ne i u darovnicama.

U toj ispravi Trpimir kaže: *Regnante in Italia piissimo Lothario, Francorum rege [...] ego [...] Tirpimir, dux Chroatorum, iuuatus numere diuino*. Po Šišiću bi to značilo da je Trpimir »priznavao vrhovnu vlast franačkog cara Lotara (840—855) kao kralja Italije«. ⁶⁵ Slično tvrdi i Barada, prema kojemu »Primorska Hrvatska dobi poseban položaj time što je bila izravno podvrgnuta nadzoru kralja Italije«. ⁶⁶ Koščak je mnogo bliže istini od Šišića i Barade kad kaže da je Trpimir vrlo malo »mario za franačko (vrhovništvo), koje je postalo samo formalno«, ⁶⁷ to više što je, npr., po Halphenu ⁶⁸ Ludovik II naprosto »petit prince carolingien«. Trpimir doista nije imao nikakva razloga da bi priznavao čak i sjenku vrhovništva takvom vladaru. Uostalom, kao što je to Koščak dobro uvidio, Trpimir smatra sebe vladarom Hrvata »božjom pomoću«, čime isključuje bilo kakav odnos podređenosti. S druge strane, Trpimir datira po Lotaru ispravu iz 852. god. po našem mišljenju isključivo zato da bi naglasio — kako ni u kojem slučaju ne potpada pod bizantskog cara. Takav način datiranja bio je u našim — i ne samo u našim — ranosrednjovjekovnim ispravama vrlo čest. Tako su, npr., Mleci potkraj X st. »priznavali« vlast Bizanta da bi time dali na znanje kako se ne smatraju podanicima istočnofranačkog cara, ⁶⁹ a nešto slično možemo ustanoviti i pri kraju XI st. u Apuliji, gdje su mali vladari datirali isprave s bizantskim carevima da bi na taj način dokazivali svoju neovisnost o jakom normanskom vladaru, ali ni oni, dakako, nisu ni pomišljali takvom datiranju pridavati značenje bilo kakve ovisnosti od Bizanta. ⁷⁰ Zanimljivo je da Trpimir daje u ispravi Lotaru naziv »kralja Franaka«, koji »vlada u Italiji«, čime još i dodatno podcrtava svoju nezavisnost jer ne priznaje Lotaru carski naziv koji je on nosio od 843. god. ⁷¹ Doista je datiranje izvedeno majstorski, pa je i to dokaz za vjerodostojnost sadržaja isprave, ako već i ne oblika u kojem je isprava do nas došla.

8. Na osnovi 30. glave djela Konstantina Porfirogeneta *De administrando imperio* Koščak tvrdi »da je Hrvatska na sjeveru sezala obalom sve do grada Labina, zapravo do rijeke Raše«, i »da je Hrvatska prelazila preko Učke i obuhvatala gotovo jednu trećinu istarskog poluotoka«. ⁷²

Odnosni tekst glasi u prijevodu: (zemlja Hrvatska) proteže se u primorju do (*μέχρι*) granica Istre, naime do kastra Labina, a u planinskom dijelu nadvija se (*ὀπερκεῖται*) donekle nad istarsku temu. ⁷³

⁶⁵ Šišić, Povijest Hrvata, 330.

⁶⁶ Barada, Hrvatska poviest, Zagreb 1943², 27.

⁶⁷ Koščak, 309.

⁶⁸ L. Halphen, Charlemagne et l'empire carolingien, Paris 1968², 347.

⁶⁹ Podrobnosti u L. Margetić, Histrica et Adriatica, u tisku.

⁷⁰ Podrobnosti u L. Margetić, Događaji u Hrvatskoj i Dalmaciji 1092—1094 u svjetlu do sada neiskorištene vijesti o Rabu, Jadranski zbornik 12, u tisku.

⁷¹ Prema formularu što je sačuvan u djelu Konstantina Porfirogeneta, De ceremoniis.

⁷² Koščak, 315.

⁷³ DAI, 30 (Moravcsik, 144—146).

Po nekima taj tekst znači da Hrvatska obuhvaća labinski distrikt, po drugima ga ne obuhvaća, a neki se, npr. Suić⁷⁴ i evo sada Koščak, kolebaju. Pa ipak, kao da sumnje ne bi smjelo biti. *Méxqi* znači do nekog mjesta, ali ne uključujući to mjesto. Uz to, Labin se spominje u Rižanskom placitu 804. god. kao dio Istre, pa tvrdnja da je Hrvatska sredinom X st. sezala do rijeke Raše uključuje u sebi i tvrdnju da se Hrvatska nakon 804. god. proširila osvojenjem Plomina i Labina, a o tome ne samo da nema nikakvih vijesti, već je to i samo po sebi nevjerovatno.

Isto vrijedi i za Koščakovu tvrdnju da je Hrvatska obuhvaćala preko Učke trećinu istarskog poluotoka. Naime, prema Rižanskom placitu je i Pićan pripadao Istri, a kako je Pićan imao očito i neko područje koje mu je pripadalo, izlazi da je 804. god. Učka doista bila granicom, a proširenje Hrvatske preko Učke do sredine X st. nije manje nevjerovatno nego ono što smo ga upravo spomenuli u vezi s Labinom i Rašom.⁷⁵

9. Čini se da Koščak borbu pape i konstantinopolitanskog patrijarha shvaća kao »sraz Istoka i Zapada« u kojem su patrijarh i bizantski car prirodni saveznici protiv pape. Po našem mišljenju, bizantski carevi vodili su mnogo suptilniju politiku, osobito nakon što je naglim slabljenjem franačke vlasti sredinom IX st. došlo do realne mogućnosti da Bizant putem pape proširi svoj utjecaj na zapad, što je, dakako, moralo ubrzo naići na veliko razumijevanje u papa, koji su se sa svoje strane jedino putem cara mogli nadati proširenju svoje crkvene vlasti na Balkanu.

Posebnu pažnju zaslužuje odnos Bizanta i pape u doba makedonskih careva. Snaga i utjecaj Bizanta, počevši od Bazilija I, nisu naglo rasli samo zbog vojničkih uspjeha, razmjerno sređene ekonomike i mudro vođenih financija, nego bar u istoj mjeri i od duboko promišljene međunarodne politike. Smjesta nakon svog dolaska na vlast Bazilije I usmjerio je promišljeno svoja nastojanja na to da papu privuče na svoju stranu. Na vlast je došao 25. rujna 867. i već 26. rujna (!) Focije je prinuđen da odstupi, a 23. studenoga je Ignacije postavljen za patrijarha.⁷⁶ To odaje veliku želju cara da poboljša odnose s papom, iako je morao vrlo oprezno postupati da ne ozlojedi previše opoziciju.⁷⁷ Zaključci su carigradskog sinoda 869—870. duboko ozlojedili bizantski kler, koji je smatrao da je bizantska crkva ponižena i da su njezine slobode izdane

⁷⁴ M. Suić, Granica Liburnije kroz stoljeća, Radovi Instituta JAZU u Zadru II, 1955, 290, kaže da »u Konstantina Porfirogeneta Hrvatska [...] opet počinje riječkom Rašom«. U svom pak radu Liburnia Tarsaticensis, Adriatica praehistorica et antiqua, Zagreb 1970, 714, tvrdi da hrvatske granice počinju po caru piscu »od grada Albuna (Labina) [...]«, a sam Labin sa svojim teritorijem ostaje u sastavu Istre.

⁷⁵ Podrobnosti u L. Margetić, Kada je i kako Hrvatskoj oieto područje od Rijeke do Brseča, *Historia historica I*, u tisku.

⁷⁶ Haller, *Das Papsttum, Idee und Wirklichkeit 2, Der Aufbau*, München 1965², 86—87.

⁷⁷ H.-G. Beck, Crkva u vrijeme focijevskog raskola u H. Jedin, *Velika povijest crkve III*, Zagreb 1971, 203—204.

u korist Rima. Ali to je, dakako, bila samo Bazilijeva vješta diplomatska igra kojom je nastojao privući papu. U glavnom pitanju, pripadnosti Bugarske, Bazilije nije dozvolio nikakav kompromis.

Koristi za papu bile su višestruke. Prije svega, u situaciji dubokog pada franačke vlasti u Italiji, osobito nakon smrti cara Ludovika II 875. god., papa je morao tražiti oslon na drugu velesilu, na Bizant. U veljači 877. piše papa Ivan III caru Karlu da će se morati obratiti na drugu stranu (čitaj: Bizant), ako mu Karlo ne pomogne.⁷⁸ I doista, Ivan VIII odmah nakon toga moli bizantske vlasti u Italiji da se hitno pošalje 10 brodova koji bi štitali tirensku obalu, a u travnju 878. god. počinju ozbiljni pregovori o pomoći Bizanta koja je papi bila tako neophodno potrebna.⁷⁹ Ivan VIII nalazio se doista u stisci. On je 878. god. pristao da plaća Arapima tribut, a nakon što ga je Lambert iz Spoleta držao zatvorenim 30 dana, smatrao je za najsigurnije da pobjegne u Francusku.⁸⁰ Zato je bizantska pomoć bila za papu pravi spas. Bazilije I šalje flotu od 140 brodova koja najprije oslobađa Jonske otoke, a dio te flote dolazi čak do Napulja (879), 880. god. sjeverno od Sicilije nanosi teški poraz Arapima, a iste godine uz pomoć slavenskih četa osvaja Tarant.⁸¹ I ne samo što je Bazilije I omogućio Ivanu VIII da mirnije diše nego mu je čak stavio u izgled da pod bizantskim okriljem širi svoju crkvenu vlast nad Slavenima. Bugarska je ostala u zbilji ipak samo papina velika želja. On je morao prihvatiti činjenicu da mu bizantski car neće dozvoliti proširenje crkvene vlasti nad Bugarskom, ali mislimo da ne može biti sumnje u to da je papa od cara dobio kompenzaciju u tome što se car nije protivio učvršćenju papine crkvene vlasti u Dalmaciji i Hrvatskoj. Dakle, izravna su posljedica približavanja pape Ivana VIII caru Baziliju u godinama nakon smrti cara Ludovika II (875), jačanja bizantske prisutnosti u Južnoj Italiji i izravnih pregovora pape i Bizanta (počevši od travnja 878. god.) papina pisma hrvatskim vladarima Zdeslavu i Branimiru, hrvatskom narodu i kleru, te stanovnicima i kleru dalmatinskih gradova u 879. i 880. god. Pri tome je papa vrlo ljubezan prema bizantskom štićeniku Zdeslavu,⁸² a pogotovu prema Branimiru, u doba kojega je Bizant očito dao papi odriješene ruke.⁸³

Dakako, da je genijalni diplomat Bazilije I prepuštao papi crkvenu vlast nad Dalmacijom i Hrvatskom radi vlastitih interesa i iz vlastite računice. Znamo da je Bazilije I prepustio ubrzo nakon svog dolaska na vlast prihode dalmatinskih gradova hrvatskom vladaru (a na jugu zahumskom), s jasnom namjerom da ga učini ekonomski ovisnim o Bizantu, jer će o vjernosti Bizantu ovisiti da li će hrvatskom vladaru prihodi iz Dalmacije i dalje pritijecati. Isto vrijedi i za prepuštanje crkvene vlasti papi. Prilagođavanje papine poli-

⁷⁸ L. M. Hartmann, *Geschichte Italiens im Mittelalter III*, 2, Gotha 1911, 34.

⁷⁹ Haller, n. dj., 120—121.

⁸⁰ J. Gay, *L'Italie méridionale et l'Empire byzantin depuis l'avènement de Basile Ier jusqu'à la prise de Bari par les Normands 867—1071*, Paris 1904; tal. prijevod G. Gay, *L'Italia meridionale e l'impero bizantino dall'avvento di Basilio I alla resa di Bari ai Normanni (867—1071)*, Firenze 1911, 114.

⁸¹ Gay, *L'Italia meridionale*, 106—107.

⁸² CD II, 12 (br. 9).

⁸³ CD II, 14—15 (br. 11).

tike bizantskim željama i potrebama bilo je ostvarivo na najmudriji način tako da se papi odobre prihodi s područja koja su pod kontrolom Bizanta jer će u slučaju papine želje za prevelikom samostalnošću biti lako vršiti na nj pritisak prijetnjom o obustavi pritjecanja prihoda.

10. Prema Koščaku, Hrvatska je tijekom prve polovice IX st. bila franački vazal pa se tek 875. god. po smrti cara Ludovika II »našla bez zaštite Zapadnog carstva«. U borbama za Ludovikovu baštinu između Ludovika Njemačkog i Karlmana Hrvati su sudjelovali na strani prvoga, napali su Karlmanovu Istru potkraj 875. god.⁸⁴ Hrvatski vladar »Domagoj, koji je raspolagao snažnom mornaricom, pokušao je proširiti hrvatsku državu i na zapadni dio Istre gdje je uspio osvojiti neka područja.«⁸⁵ Hrvatska je poslije 875. god. bila posve samostalna od Franaka, 878. god. je pod Zdeslavom postala bizantski vazal, a 879. god. se pod Branimirom napokon posve osamostalila.⁸⁶

Šišić je te događaje drukčije objašnjavao. Po njemu su »dalmatinski Hrvati digli ustanak« protiv franačke vlasti, tj. protiv Karlmana, i vodili borbe na moru i kopnu. Na moru su navalili »početkom 876.« na istarske gradiće Umag, Sipar, Novigrad i Rovinj, ali na intervenciju dužda Ursa Particijaka »Hrvati se potučeni povuku nazad«. Na kopnu su se Hrvati, po Šišiću, sukobili negdje između Kapele i Vrbsa s knezom Koceljem 876—877. — »i tako se najposlije negdje oko 878. uspješno svršio ustanak, kojim se Dalmatinski Hrvati oslobodiše zauvijek vrhovnoga franačkoga gospodstva.«⁸⁷

Prema N. Klaić je Hrvatska još i pod Domagojem pod franačkim vrhovništvom, jer je »Franak priječio da Hrvat izađe iz svojih dotadašnjih granica.«⁸⁸ Po N. Klaić, koja se pri tom poziva na Šišića, Karlman je 876. god. postao italski kralj, pa su »Hrvati tada navalili na istarsku obalu zbog toga što je ona bila u rukama Karlmana, a oni su se borili protiv njega.«⁸⁹

Značajno je da zapadni izvori nakon vijesti iz god. 821.⁹⁰ po kojoj je u Dalmatinskoj Hrvatskoj zavladao Vladislav, vijesti iz 822. god.⁹¹ o bijegu Ljudevita Posavskog Srbima i od njih 823.⁹² u Dalmatinsku Hrvatsku ne donose u idućim desetljećima nijedne jedine vijesti o odnosima Franaka i Hrvata. Po ugovoru kralja Lotara s Mlecima od 22. veljače 840. Mlečani se obvezuju na pomoć Lotaru *cum navali exercitu contra generationes Scla-*

⁸⁴ Koščak, 314. Koščak je zabunom preuzeo lapsus calami iz Šišića, Povijest Hrvata 355, ispravljen već od samog Šišića, n. dj., XVI. Riječ je dakako o Karlu Celavom.

⁸⁵ Koščak, 316.

⁸⁶ Koščak, 317.

⁸⁷ Šišić, Povijest Hrvata, 355—360.

⁸⁸ N. Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb 1971, 222—223.

⁸⁹ N. Klaić, Povijest Hrvata, 248.

⁹⁰ Doc. 325.

⁹¹ Doc. 327.

⁹² Doc. 328.

vorum, inimicos scilicet vestros.⁹³ To se odnosi najvjerojatnije⁹⁴ na Neretljane, a ne na Hrvate, ali iz toga ne slijedi da su Hrvati Lotarevi vazali. Ni vijest Ivana Đakona po kojoj su »Slaveni 846. god. opljačkali Caorle«⁹⁵ ne odaje ništa o stavu Hrvata. Nije li simptomatično da car Lotar zajedno sa sinom Ludovikom, okrunjenim kraljem Italije od 844. god., donosi u listopadu 846. god. odluku⁹⁶ o tjeranju Arapa iz Beneventa i tom prilikom određuje da će se vojska sastojati od italskih četa, kao i od pomoćnih trupa iz Francuske, Burgundije i Provence, a da nijednom riječi ne spominje svoje navodne vazale Hrvate, koji bi upravo zbog kretanja franačke vojske duž jadranske obale bili i te kako dobro došla pomoć! Uostalom, Ludovik II — sada već car — donosi 865. god.⁹⁷ sličnu odluku o vojnoj ekspediciji koja bi trebala krenuti iz Ravene duž jadranske obale i osvojiti Bari.⁹⁸ U toj odluci govori se, među ostalim, i o pomoćnim trupama — ali opet nijedne riječi o nekoj pomoći iz navodno vazalne Hrvatske.

Međutim, bar za 871. god. kao da postoji vijest iz koje bi se moglo zaključiti na vazalnu ovisnost Hrvatske od italskog kraljevstva. Naime, u *Chronicon Salernitanum*⁹⁹ sačuvano je pismo cara Ludovika II bizantskom caru Baziliju.¹⁰⁰ Ludovik II naziva sebe uvodno *imperator Augustus Romanorum* (!) a u daljnjem tekstu temelji svoje pravo na carsku titulu suglasnošću Rimljana (!) i papinim pomazanjem (!) i time što su bizantski carevi napustili Rim kao prijestolnicu. Ludovik II prigovara između ostaloga skrajnjem nehaju bizantskih vlasti prema papinim poslanicima koji su bili na povratku iz Konstantinopola prepušteni sami sebi i na putu od Drača prema Anconi od Slavena uhvaćeni i opljačkani. Nadalje, on prigovara i postupku bizantske flote koja je upotrijebila tu okolnost da napadne Slavene, da poruši »naše utvrde« i odvede mnoge osobe iz »naše Sklavinije« (*castra nostra dirupta et tot populis Sclaveniae nostrae in captivitate [. . .] subtractis*), i to upravo u vrijeme kad su se »naši Slaveni« nalazili kod Barija (*iusdem Sclavenis nostris, cum navibus suis apud Barim in procinctu communis utilitatis consistentibus*). Ludovik II poziva ipak Bazilija I da on svojom flotom pomogne da se Arapi istjeraju iz Italije i Sicilije.

⁹³ Pactum Lotharii, 23. veljače 840.; R. Cessi, Documenti relativi alla storia di Venezia anteriori al Mille, Padova 1942, 103.

⁹⁴ Zbog vijesti iz Cronaca veneziana Ivan Đakona, G. Monticolo, Cronache veneziane antichissime I, Roma 1890, 112 (Doc. 385) i 113 (Doc. 385—386); v. i snimak odgovarajućeg teksta u Šišić, Povijest Hrvata, 329.

⁹⁵ Ivan Đakon, Monticolo, Cronache 115: Sclavi venientes ad Veneticorum loca expugnanda, Caprulensem tantummodo castrum depredaverunt.

⁹⁶ Monumenta Germaniae Historica (MGH) Legum sectio II, Capitularia regum Francorum, Tomus II, 65.

⁹⁷ Za datiranje v. Gay, 68.

⁹⁸ MGH, Legum sectio II, t. II, 94.

⁹⁹ Iz druge polovice X stoljeća.

¹⁰⁰ Chronicon Salernitanum, MGH, Scriptorum III, 521—527 (Doc. 361—362, samo ekscerpt).

Amari je još 1854.¹⁰¹ ustvrdio da je to pismo krivotvoreno, a Kleinclausz je 1902.¹⁰² tu tezu dokazivao podrobnijom analizom iz koje proizlazi da je pismo krivotvoreno oko 879. god. na dvoru pape Ivana VIII od papina knjižničara Anastazija. Gay se 1904. suprotstavio Kleinclauszu, pa se nakon te intervencije Gaya vjerodostojnost pisma smatra spašenom.¹⁰³

Pa ipak, »spašavanje« vjerodostojnosti nije tako uspješno kao što se čini na prvi pogled. Ludovik II nigdje se drugdje ne naziva »imperator augustus Romanorum«¹⁰⁴ a još manje je mogao pismeno izjaviti da valjanost njegova carskog dostojanstva ovisi o suglasnosti stanovnika Rima i pomazanju od strane pape. Takvu teoriju iznio je tek papa Ivan VIII nakon smrti Karla Čelavoga (877). Da bi spasio vjerodostojnost isprave, Gay je prinuđen priznati da je pismo pisao papin knjižničar Anastazije, ali — po nalogu Ludovika II.¹⁰⁵ To nije uvjerljivo jer bi valjda ipak Anastazije pročitao Ludoviku II ono što je sastavio, pa je posve nevjerovatno da bi Ludovik II nakon što je osvojio Bari i bio pun samopouzdanja — dopustio ovakvo jasno i nedvosmisleno priznavanje svoje podređenosti papi, i to još napisano u vlastitom pismu!

Naprotiv, nakon smrti Ludovika II (875) i velikog pada carskog ugleda na Zapadu papinskoj kancelariji nije bilo teško sastaviti pismo umrlog cara i ubaciti u njega one svoje pretenzije koje su u to doba bile aktualne, npr. teoriju o papinoj odlučujućoj ulozi pri postavljanju cara.

Prihvaćamo dakle tezu Kleinclausza da je pismo sastavljeno 879. god. u papinoj kancelariji i da je ono imalo za cilj dokazati legalnost papinih pretenzija. Time postaju razumljivi i odlomci pisma koji se odnose na Slavene. Izrazi »naši Slaveni« i »naša Sklavinija« trebaju dokazati da Hrvatska nikako ne potpada pod Bizant, već naprotiv da je još 871. god. bila u orbiti zapadnog cara i da je prema tome i te kako opravdan papin stav da se Hrvatska treba privezati uz njega.

Uostalom, o sudjelovanju »Slavena« na strani Ludovika II prilikom osvajanja Barija 871. god. nema nikakvih vijesti, baš kao ni prilikom njegovih ranijih ekspedicija prema jugu Italije. Annales Beneventani,¹⁰⁶ Andreae Bergomatis Chronicon,¹⁰⁷ Lupus Protospata,¹⁰⁸ Erchemperti Historia Langobardo-

¹⁰¹ M. Amari, Storia del Musulmani di Sicilia I, Firenze 1854, 381, bilj. 1.

¹⁰² A. Kleinclausz, L'Empire carolingien. Ses origines et ses transformations. Paris 1902, 441—482.

¹⁰³ Umjesto svega v., npr., isprave cara Ludovika II navedene u L. Muratori, Rerum italicarum scriptores II/2, 801—816, u kojima se on naziva Ludovicus divina ordinante providentia imperator augustus.

¹⁰⁴ V., npr., Hartmann, Geschichte Italiens im Mittelalter III, 1. Hälfte, Gotha 1908, 306—307; G. Romano, Le dominazioni barbariche in Italia (395—1024), Milano 1909, 520, 560; Šišić, Povijest Hrvata, 350; L. Halphen, Charlemagne et l'empire carolingien, Paris 1947, ponovni tisak 1968, 355.

¹⁰⁵ Gay, 83; Hartmann, 307.

¹⁰⁶ MGH, Scriptores III, 173 i d., osobito 185 i d.

¹⁰⁷ MGH, Scriptores III, 235 i d.

¹⁰⁸ Muratori, Rerum italicarum scriptores V, 37.

rum,¹⁰⁹ Reginonis Chronicon,¹¹⁰ Hincmari Remensis Annales¹¹¹ donose svakovrsne vijesti o događajima oko 871. god. pa ipak nitko ni jednom jedinom riječju ne spominje nikakvu pomoć Ludoviku II od naroda s istočne obale Jadrana — a dakako ni ti ni drugi izvori ne govore ništa o bilo kakvom vazalnom odnosu Dalmatinske Hrvatske o Ludoviku II. Hincmar je u opisanju događaja oko Barija 869. god. i dalje razmjerno opširan pa spominje ne samo šetnje bizantske flote do Barija i natrag do Korinta nego čak i ispad Saracena iz Barija i njihove uspjehe na Monte Gargano, ali, dakako, ne spominje bilo kakvo sudjelovanje »Slavena« naprosto zato što ga nije ni bilo.

Ako, pak, obratimo pažnju na bizantske izvore, lako ćemo ustanoviti njihovu tendencioznost. Konstantin Porfirogenet priča razmjerno opširno o opsadi i zauzimanju Barija, ali njegova priča ne samo da je kronološki zbrkana nego je uopće nepouzdana. Evo njegove pojednostavljene priče:

- Saraceni dolaze do Dubrovnika, opsjedaju ga 15 mjeseci.
- Dubrovčani mole pomoć od Bazilija I, koji šalje flotu od 100 brodova.
- Saraceni se povlače u Bari, zauzmu ga i u njemu ostaju 40 godina.¹¹²
- Bazilije I predlaže Ludoviku II i papi da zajedno osvoje Bari. Bazilije šalje svoju vojsku, te »Hrvata, Srbina, Zahumljanina, Travunjanina, Konavljana i Dubrovčana« koji dolaze zajedno sa svima dalmatinskim gradovima po njegovoj zapovijedi i osvajaju Bari.¹¹³

Kako je car-pisac bio u prvom redu zainteresiran za bizantske akcije i osvajanja, on je tendenciozno spojio Ludovikovo osvajanje Barija 871. god. i bizantski ulazak u Bari 876. god. pa je zato vrlo vjerojatno da je »Hrvat itd.« sudjelovao samo u toj posljednjoj akciji.

Šišićeva teza o ustanku dalmatinskih Hrvata protiv Karlmana 875—877. god. nije dobro potkrijepljena izvorima. Kako njegova identifikacija Kotzilisa u Konstantina Porfirogeneta s Koceljem nije u znanosti prihvaćena¹¹⁴ jer je neuvjerljiva i nategnuta, nema dokaza o borbama na kopnu. Što se tiče borba na moru, o njima Ivan Đakon izvještava ovo: *Tunc Sclavorum pessime gentes et Dalmacianorum Istriensem provinciam depredare ceperunt.*¹¹⁵ Ivan Đakon donosi tu vijest nakon vijesti da je dužd Urso pridružio sebi u vlasti svog sina Ivana, a to se u znanosti stavlja u 876. god.,¹¹⁶ pa je zato vjerojatnije da je do navale na istarske gradiće došlo u 876. god. I konačno, kako Ivan

¹⁰⁹ MGH, Scriptores III, 252 i d.

¹¹⁰ MGH, Scriptores I, 583.

¹¹¹ MGH, Scriptores I, 485.

¹¹² Međutim, poznato je da Bazilije I dolazi na vlast 867. god., da Saraceni osvajaju Bari već 841. god. i ostaju u njemu 30 godina, tj. do 871.

¹¹³ DAL, Moravcsik, 128:

¹¹⁴ N. Klaić, Povijest Hrvata, 194—195.

¹¹⁵ Monticolo, Cronache, 122. Odgovarajuće vijesti iz Dandola su dakako bezvrijedne, ukoliko se ne osnivaju na Ivanu Đakonu.

¹¹⁶ E. Pastorello, Indice cronologico u L. A. Muratori, *Rerum italicarum scriptores XII*, Andreae Danduli Chronica per extensum descripta, Bologna 1938—1958, 645.

Đakon razumijeva pod »Dalmatincima« uvijek dalmatinske gradove,¹¹⁷ koji su u to doba bili bez sumnje već organizirani u temu Dalmaciju, onda se vijest mora protumačiti kao sastavni dio političke strategije cara Bazilija I. On je, kao što smo upravo istakli, iste 876. god. uspio da se na jugu Jadrana dočepa Barija. Na sjeveru je prema vijestima Ivana Đakona došlo do sličnih događaja: dalmatinska mornarica i slavenske, očito hrvatske, čete napadaju Istru, ne samo zato što je ona nekoć (do oko 787. god.) pripadala Bizantu već i zato da neizravno ometaju Karlmanovu namjeru da postane carem. Naime, pogrešno bi bilo tvrditi da su »Slaveni i Dalmatinci« napali izravno Karlmana. Karlman je, kao što je poznato, prodro potkraj 875. god. u Friuli, ali se odmah povukao natrag preko Alpa sklopivši s Karlom Čelavim primirje do svibnja 876. god. Tek u rujnu 877. god. dolazi Karlman ponovno u Italiju, ali ovaj put kreće prema Paviji,¹¹⁸ ondje je izabran za kralja Italije, ali se ubrzo povlači teško bolestan i ne igra u njoj više nikakvu ulogu. Hrvati, dakle, sigurno nisu došli ni u kakav kontakt s Karlmanovim četama.

Ukratko, Hrvatska se nije tek 875. god. »našla bez zaštite Zapadnog carstva«. Ona se od franačke vlasti već odavno posve oslobodila. Uz to, nismo baš sigurni da je Domagoj (oko 864. do oko 876.) bio protubizantski raspoložen, kao što to tvrdi Koščak,¹¹⁹ slijedeći u tome druge znanstvenike.¹²⁰ Mislimo da su njegov stav determinirale okolnosti, a osobito rast bizantske moći i prisustva na Jadranu. Njegov oprezan stav vidljiv je u njegovu mudru izbjegavanju izravnog okršaja s duždem Ursom 864. god.¹²¹ Ipak su 872. god. vjerojatno Domagojevi »predones« napali jednu mletačku lađu,¹²² pa mu je zbog te i drugih akcija papa uputio ne baš prijateljsko pismo.¹²³ Papa je počevši od 872. god. pokazivao povećani interes prema Dalmaciji i Hrvatskoj,¹²⁴ ali kako još nije prihvatio odlučno politiku oslona na bizantsku moć, njegove intervencije u našim krajevima nisu imale osobita efekta jer mu je manjkala podrška svjetovne vlasti. Iz Hincmara znamo da je snažna bizantska flota 869. god. plovila južnim Jadranom,¹²⁵ a vrlo je vjerojatno da je u navodnom pismu Ludovika II Baziliju I, sastavljenom 879. god., sačuvana vijest o tome da je bizantska flota još 870/871. krstarila vodama Jadrana¹²⁶ učvršćujući bizantsku vlast na istočnoj obali Jadrana, pa se to moralo odraziti i na Hrvatsku. Da se Domagoj doista priklonio Bizantu, vidi se po zajedničkoj akciji mor-

¹¹⁷ Monticolo, Cronache, 102, 155, 158, 165.

¹¹⁸ Hartmann, Geschichte Italiens III/2, 13 i d., 49 i d.

¹¹⁹ Koščak, 311.

¹²⁰ Među njima najopreznije se izražava N. Klaić, Povijest, 245: nije neopravana tvrdnja [...] da je bio protubizantski orijentiran.

¹²¹ Pastorello, Indice, 864. Šišić, Povijest Hrvata, 345 i 865.

¹²² Ivan Đakon, Monticolo, 120.

¹²³ CD I, 11—12, br. 8.

¹²⁴ CD I, 89, br. 5; 9—10 br. 6; 10, br. 7; 11—12 br. 8.

¹²⁵ MGH, Scriptores I, 485.

¹²⁶ Taj je podatak, kao i neki drugi iz toga pisma, posve vjerodostojan. Možda je suvišno napomenuti da je sastavljač navodnog pisma znao za mnoge važne okolnosti i ubacio ih u pismo zato da bi osnovna poruka pisma izgledala što uvjerljivijom.

narice dalmatinskih gradova i Domagojevih Hrvata u istarskim vodama 876. god., te sudjelovanju Hrvata pri zaposjedanju Barija u istoj godini, o čemu je već bilo riječi. S tim je u vezi i ustupanje prihoda iz dalmatinskih gradova Hrvatskoj i Zahumlju, koje se po našem mišljenju dogodilo usporedo s namećanjem bizantske »zaštitne« vlasti god. 871. U protivnome teško bi se mogao objasniti pohod Hrvata u Istru i Bari uz sudjelovanje brodovlja dalmatinskih gradova.¹²⁷

Dvije godine nakon Domagojeve smrti, tj. 878. god., bizantska vojska čak izravno intervenira u Hrvatskoj i nameće Zdeslava. Razlog su očito anarhične prilike u Hrvatskoj.

Branimirova Hrvatska bila je po našem mišljenju također pod bizantskom »zaštitom«. Naime, 879. god. Ivan VIII i Bizant se najuže povezuju, pa veliku Branimirovu želju da se podvrgne papi ne možemo nikako drukčije tumačiti nego kao postupanje hrvatskog vladara po željama bizantskog »zaštitnika« koji je u svojim rukama imao jak adut — eventualnu obustavu financijske pomoći Branimiru iz Dalmacije. Zato se slažemo s Gayem¹²⁸ da su u velikoj bizantskoj ekspediciji 880. god. uperenoj prema Južnoj Italiji, koja je završila osvajanjem Taranta a o kojoj javlja Teofanov nastavljac¹²⁹ i po njemu Skilica,¹³⁰ sudjelovali također i Hrvati.

Smatramo, nadalje, da se približno na ovo vrijeme odnosi formulacija »zapovijedi« (pisama) upućenih »vladaru Hrvatske, vladaru Srba, vladaru Zahumljana, vladaru Konavlja, vladaru Travunjana, vladaru Duklje, vladaru Moravske s napisom: zapovijed kristoljubivih gospodara«.¹³¹ »Moravska« ovoga odlomka se unatoč mnogim suprotnim mišljenjima ipak ne može uspješno povezati ni s kojom drugom slavenskom državom osim sa Svatoplukovom Moravskom,¹³² a pluralni oblik bizantskih careva odgovarao bi zadnjim godinama Bazilijeve vlade i početku vlade Lava Mudroga, dakle, oko 886. godine.

11. Prema Koščaku, »Roman Lekapen predao je Tomislavu i samu temu Dalmaciju u potpunu vlast«,¹³³ tj. »ustupio suverenitet nad dalmatinskim gradovima«. Pri tome se poziva na akte splitskog sabora u kojima se kaže da je »u zemlji Hrvata i u krajevima Dalmacije vladao kralj Tomislav« (*consulatu peragente in provintia Croatorum et Dalmatarum finibus Tomisciao rege*). U vezi s tim dijelom akata splitskog sabora postoji čitava litera-

¹²⁷ Od G. Dümmлера, Über die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien (529—928), Sitzungsberichte der philos.-hist. Classe der kais. Ak. der Wiss. in Wien 20, 1856, 405 dalje, nerijetko se tvrdi da je do ustupanja prihoda iz dalmatinskih gradova došlo tek za Zdeslava, a po Šišiću, Povijest Hrvata, 388, to se zbilo tek 882—886.

¹²⁸ Gay, L'Italia meridionale, 107.

¹²⁹ Theophanes Continuatus, rec. Bekker, Bonnae 1838 (V, 65), 306.

¹³⁰ I. Thurn, Ioannis Scyllicae Synopsis Historiarum, Berolini-Novii Eboraci 1973, 156.

¹³¹ De cer. II, 48, Reiske 691. Usp. i primjedbu 175.

¹³² Pregled mišljenja v. u Vizantiski izvori (dalje VI) za istoriju naroda Jugoslavije II, obradio B. Ferjančić, Beograd 1959, 78.

¹³³ Koščak, 337.

tura, ali mislimo da stvar treba ponovno proučiti. Možda će biti korisno ako upozorimo na neke okolnosti.

Kukuljević je smatrao da *consulatu peragente* znači »vladati«,¹³⁴ pa je Ferluga 1955. god. primijetio da bi po tome proizlazilo da je Tomislav »vladao u Hrvatskoj i u granicama Dalmacije«, ali, kako nema drugih izvora po kojima Dalmacija tada nije bila bizantska tema, to se iz tog jedinog izvora ne bi smjelo zaključivati da je Tomislav dobio dalmatinske gradove na upravu od Bizanta. Uostalom, zaključuje Ferluga, pod Dalmacijom u navedenom tekstu treba razumijevati »Dalmaciju u najširem smislu kakva je bila u poznorimsko doba i to bez carskih gradova i ostrva«. ¹³⁵ N. Klaić je 1964.¹³⁶ upozorila da se u najstarijem rukopisu nalazi nešto drukčiji tekst, tj. *sanctissimo consulatu peragente* te da se taj tekst »može odnositi samo na papu«, pa je tu misao preuzeo 1978. Ferluga,¹³⁷ iako je N. Klaić od nje kasnije (1971) odustala.¹³⁸

Ferluga se pozivao na još jedan argument. Naime, prema Ostrogorskome,¹³⁹ tzv. Taktikon Beneševića sastavljen je između 921. (vjerojatno 927.) i 934. godine, pa Ferluga upozorava da se podaci tog Taktikona, u kojem se navodi strateg Dalmacije, odnose na »vreme u koje pada konzulat Tomislava u Dalmaciji«. Ipak, taj argument gubi na svojoj snazi utoliko što Ostrogorski smatra da je spomenuti Taktikon sastavljen najvjerojatnije između 927. i 934. godine, pa je zato moguće zamisliti da je Tomislav dobio dalmatinske gradove na upravu prije 927. god. i da je hrvatskom vladaru uprava ponovno oduzeta negdje između 927. i 934. god. Prema Oikonomidèsu spomenuti Taktikon sastavljen je čak i kasnije, između 934. i 944. god.,¹⁴⁰ pa on sam za sebe ne bi predstavljao nepremostivu poteškoću za tezu da je Hrvatska pod Tomislavom 923. god. dobila Dalmaciju na upravu.¹⁴¹ S druge strane, podaci iz toga Taktikona ne dopuštaju prihvatiti mišljenje da bi hrvatski kralj upravljao Dalmacijom do oko 950. godine.

Kako je prema vjerodostojnoj oporuci¹⁴² zadarskog priora Andrije¹⁴³ iz vjerojatno 918. god. Zadar priznavao te godine bizantsko vrhovništvo i kako

¹³⁴ I. Kukuljević Sakcinski, Tomislav, prvi hrvatski kralj, Rad JAZU 58, 1879, 24, i Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva, Zagreb 1925, 61.

¹³⁵ Ferluga, Vizantiska uprava, 84—85.

¹³⁶ N. Klaić, U povodu priloga Lj. Karamana, O nekim pitanjima hrvatske povijesti do XIII stoljeća, HZ XV, 1960, i XVII, 1964, 414; ista, Historijska podloga glagoljaštva u X i XI stoljeću, Slovo 15—16, 1965, 249. Ranije stajalište iste autorice v. u njezinom prikazu J. Ferluge, Vizantiska uprava, HZ XIII, 1960, 250.

¹³⁷ Ferluga, L'amministrazione bizantina, 186.

¹³⁸ N. Klaić, Povijest Hrvata, 292.

¹³⁹ G. Ostrogorski, Taktikon Uspenskoga i Taktikon Beneševića, O vremenu njihovog postanka, Zbornik radova Vizantološkog instituta 2, 1953, 56, i Iz vizantijske istorije i prosopografije, Beograd 1970, 177.

¹⁴⁰ Oikonomidès, 243.

¹⁴¹ Šišić, Povijest Hrvata, 411.

¹⁴² Usp. L. Margetić, Naše najstarije oporuke i rimsko-bizantsko pravo, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu XXXI, 1981, 424—436.

¹⁴³ J. Stipišić-M. Šamšalović, Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije I, Zagreb 1967, 25—28.

nema razloga da smatramo da se išta promijenilo od 910—912. god.,¹⁴⁴ tj. od vremena u koje se datira Katalog plaća stratega (*ρόγαι τῶν στρατηγῶν καὶ κλεισουργῶν*), do 918. god., to bi za vlast hrvatskog kralja nad Dalmacijom u X stoljeću dolazilo vrijeme od 918. do najkasnije 944. godine.

Iz akata splitskih sinoda 925. i 928. god.¹⁴⁵ proizlaze ove relevantne okolnosti koje navodimo redom kako se pojavljuju u aktima:

a) Pismo Ivana X¹⁴⁶ upućeno *dilecto filio Tamisclao regi Croatorum, Michaeli, eccellentissimo duci Chulmorum*, splitskom nadbiskupu Ivanu, svim njegovim sufraganima te svim županima, svećenicima i cijelom narodu *per Slavoniam et Dalmatiam*.

b) Tomislav je kralj *in provintia Croatorum et Dalmatiarum finibus*, a Mihajlo je *dux in suis finibus*.

c) Tomislav se malo dalje naziva *rex Croatorum*, Mihajlo nema naslova.

d) Navode se splitski nadbiskup Ivan, (zadarski biskup) Formin, (ninski biskup) Grgur i ostali biskupi.

e) Svi naprijed navedeni mole papu da pošalje svoje biskupe da ih poduči u vjeri.

f) Papini legati dolaze i održavaju u Splitu sinodu.¹⁴⁷

g) Salona koju je ustanovio sv. Dujam, što ga je poslao apostol Petar, treba da ima metropolitansku vlast nad svim crkvama provincije.¹⁴⁸

h) Neke su crkve i posjedi (*ecclesia vel possessio*) izravno podvrgnute *in principali ecclesia beati Petri apostoli*.¹⁴⁹

i) Dubrovački i kotorski biskup imaju zapravo jedno sjedište (*una sedis*) pa zato neka ga dijele na pravedan način.¹⁵⁰

j) *Episcopus Croatorum* potpada pod metropolitansku vlast (splitskog nadbiskupa) a ako bi *rex et proceres Croatorum* htjeli dijelove biskupija priključiti svojem biskupu (*suo pontefici*), biskupi neće po čitavoj provinciji obavljati crkvene obrede.¹⁵¹

k) Ninski biskup htio je postati starješina dalmatinskih biskupa (*vendere cupiens primatum Dalmatiarum episcoporum*) pa je podigao prigovor protiv tih odluka. Papa je na to poslao Ivanu, salonitanskom nadbiskupu, (zadarskom) biskupu Forminu i drugim sufraganima pismo, kojim radi rješa-

¹⁴⁴ De cer. II (Reiske I, 696—697). Za datiranje v. J. Ferluga, Prilog datiranju platnog spiska stratega iz »De ceremoniis aulae byzantinae«, Zbornik radova Vizantološkog instituta, 4, 1956, 67—70, i The Byzantium on the Balkans. Studies on the byzantine administration and the Southern Slavs from the VIIth to the XIIth Centuries, Amsterdam 1976, 87—95.

¹⁴⁵ N. Klaić, Historia Salonitana Maior, Beograd 1967, 95—106.

¹⁴⁶ To je drugo pismo Ivana X upućeno u naše krajeve istom prilikom. Prvo pismo je upućeno splitskom nadbiskupu Ivanu i njegovim sufraganima.

¹⁴⁷ Sve prethodne točke, osim točke a), nalaze se u uvodnim rečenicama pred zaključcima prve sinode.

¹⁴⁸ Točka 1. zaključka.

¹⁴⁹ Točka 5. zaključka.

¹⁵⁰ Točka 8. zaključka.

¹⁵¹ Točka 8. zaključka.

vanja tog pitanja poziva pred sebe splitskog nadbiskupa i ninskog biskupa Grgura, a ostale odredbe sinoda potvrđuje.¹⁵²

l) Na povratku iz Bugarske, nakon uglavljenog mira *inter Bulgaros et Croatos*, papin legat Madalbert održao je nakon dvije godine ponovno sinodu u Splitu na kojoj su prisustvovali biskupi Ivan, Formin i Grgur *cum Croatorum principe et eius proceribus*. Na toj sinodi potvrđena je vlast »crkve sv. Dujma« unutar njezine dijeceze, te je utvrđeno da »zapadne« crkve, tj. zadarska, rapska, krčka, osorska kao i »istočne«, tj. stonska, dubrovačka i kotorska (*stagnensis, ragusitana et cactaritana*) zadrže svoje nekadašnje granice. Ninsku biskupiju treba ukinuti, a ninski biskup neka izabere jednu od tri stare biskupije, tj. *scardonitana, sisciana i delminiensis*, ili da čak preuzme sve tri, »na propast svoju i njihovu«.¹⁵³

m) Konačno, u pismu Forminu, zadarskom biskupu, Grguru, ninskom biskupu i ostalim dalmatinskim biskupima, papa opominje (*monemus*) Formina da obavlja svoje funkcije samo unutar svoje biskupije. Istu opomenu daje osorskom, rapskom i dubrovačkom biskupu. Splitski nadbiskup neka ima ono područje u hrvatskoj zemlji (*in Croatorum terra*) koje je nekoć imala salonićanska crkva. Grgur, koji je postavljen biskupom u hrvatskoj zemlji (*in Croatorum terra*) neka bude biskupom samo u skradinskoj biskupiji.¹⁵⁴

Smatramo očitim da je osnovni sadržaj akata splitskih sinoda 925. i 928. god. rješavanje spora između splitskog nadbiskupa i ninskog biskupa. Ninski biskup je *episcopus Croatorum* (t. j) i želi zadobiti vlast nad biskupima dalmatinskih gradova (t. k). Prvi splitski sabor donosi odluku da splitski nadbiskup ima vlast nad svim biskupima provincije (dakle i nad ninskim) (t. g) i posebno ističe da *episcopus Croatorum* potpada pod splitskog nadbiskupa (t. j). Drugi splitski sabor čak ukida ninsku biskupiju (t. l), a papa u svom drugom pismu određuje da se dosadašnji biskup u hrvatskoj zemlji (*in Croatorum terra*) postavi za skradinskog biskupa i uz to prizna vlast splitskog biskupa na području hrvatske zemlje (*in Croatorum terra*) (t. m).

Episcopus Croatorum (ninski biskup) imao je, dakle, svoju dijecezu *in terra Croatorum* ili drugim riječima: njegova dijeceza pokriva hrvatsko kraljevstvo, pa Tomislav kao *rex Croatorum* (t. a, c, j) ima svjetovnu vlast nad istim područjem na kojem ima ninski biskup kao *episcopus Croatorum* crkvenu vlast. Područje ninske biskupije protezalo se na područjima nekadašnjih biskupija: skradinske, sisačke i duvanjske, pa bi to ujedno bile i granice hrvatske države. Te se granice prema jugoistoku vrlo dobro slažu s opisom anonimnog nastavljača Konstantina Porfirogeneta u glavi 30 De adm. imp. po kojem Hrvatska obuhvaća imotsku županiju kao najdalje isturenu prema jugoistoku.

Međutim, akti splitskog sinoda naročito ističu vlast splitskog nadbiskupa nad cijelom »provincijom« (t. g), u koju računaju ne samo »zapadnu Dalmaciju« (Zadar, Rab, Krk, Osor) i Hrvatsku (*episcopus Croatorum*) nego i »istočnu Dalmaciju« (Ston, Dubrovnik, Kotor) (t. l) i utvrđuju način upravljanja dubrovačkom i kotorskom biskupijom (t. i). Tko vlada nad tom »provincijom«? Uvodna rečenica u aktima kaže da je Tomislav kralj »in provintia Croatorum

¹⁵² Početak uvoda u zaključke druge sinode.

¹⁵³ Nastavak uvoda i zaključci druge sinode.

¹⁵⁴ Pismo Lava VI.

et Dalmatiarum finibus«. *Dalmatiae-arum* označava već od V stoljeća dalmatinske gradove.¹⁵⁵ Dakle, izgledalo bi prema toj uvodnoj rečenici kao da je Tomislav vladao i nad dalmatinskim gradovima; dodamo li da uvodna rečenica titulira Tomislava kraljem, a Mihajla vođom (*dux*), te da ih iduća rečenica u neku ruku usko veže (*dictus Croatorum rex et Michaelae cum suis proceribus*), proizlazilo bi da Tomislav ipak ima vlast i nad kontinentalnim zaleđem južnodalmatinskih gradova, odnosno bar nad Zahumljem.

Analizirajmo podrobnije uvodnu rečenicu. Ona glasi: *Tempore Joannis pape sanctissimo (!) consulatu peragente in provintia Croatorum et Dalmatiarum finibus Tamisclao rege et Michaelae in suis finibus presidente duce*.

Već je Klaić upozoravao da je uvod prerađen. Ferluga je smatrao da je uvod »rezimiran«,¹⁵⁶ Šišić je pomišljao na interpolacije,¹⁵⁷ a i oni koji su ga u cjelini prihvaćali bili su prinuđeni da po ugledu na Račkoga,¹⁵⁸ poprave barem riječ *sanctissimo* u *sanctissimi* jer ih je s pravom smetalo da se vladanje Tomislava okarakterizira kao »presveti« konzulat. Međutim, i kad se »presveti« poveže s papom Ivanom, ostaje činjenica da je više nego neobičan način kojim se sastavljač uvodne rečenice služi da bi označio vlast Tomislava: »*consulatu peragente*«. Uzalud ćemo tražiti neki drugi primjer u nas ili u susjednim zemljama u kojem bi se bilo čija kraljevska vlast povezivala s »konzulatom«. Ali, ako ne kraljevska vlast, a ono vlast bizantskih careva! Na to je upozorio već Ferluga, ali nije iz toga, začudo, povukao sve konzekvencije. Naime, u nekoliko isprava nalazimo u eshatokolu formulu *actum est hoc tempore die loco ac consule ut supra dictum est* (ili slično), u Marinija¹⁵⁹ naći ćemo u eshatokolu isprava iz VI i VII st. pet isprava s vrlo sličnom formulacijom, a u šestoj stoji *Actum Rome die et consulatu suprascripto* — sve to povezano dakako s imenima bizantskih careva u protokolu. Ne samo drugdje, nego i u Dalmaciji X i XI st. povezivao se konzulat s vlašću bizantskih careva.¹⁶⁰ Nije li dakle vjerojatno da je u prvobitnom tekstu konzulat bio povezan s imenom bizantskih careva Romana, Kristofora i Konstantina? Kada su kasnije, možda šezdesetih godina XI st., bizantska vlast i istočna crkva postali veliki papini protivnici i, upravo u Dalmaciji, suparnici, izbačena su imena bizantskih careva i donekle prerađena uvodna rečenica. Tragovi nekadašnjeg teksta ostali su u riječima »presveti konzulat« koje se zbog riječi »presveti« ne mogu odnositi na Tomislava pa se, da bi se spasio tekst koji je do nas došao, pribjegava »popravku« teksta kako bi se ta riječ povezala s papom.

¹⁵⁵ Podrobnije v. u L. Margetić, Neka pitanja granica Istre od Plinija do dolaska Slavena, *Živa antika* XXXII/1982, u tisku.

¹⁵⁶ Ferluga, *Vizantiska uprava*, 195; isti, *L'amministrazione bizantina*, 81.

¹⁵⁷ Šišić, *Povijest Hrvata*, 424. Usp. VI, II, 60.

¹⁵⁸ Doc. 187. V., npr., N. Klaić, *Povijest Hrvata*, 272; Koščak, 337.

¹⁵⁹ G. Marini, I papiri diplomatici, Roma 1805, isprave br. XC (str. 139—141 iz VI—VII st.), CXVII (str. 178—179 iz 541. god.), CXX (str. 153—155 iz 572. god.), CXXI (str. 185—187 iz kraja VI st.), CXXXII (str. 198—199 iz sredine VII st.), kao i br. LXXXIX (str. 137—139 iz 587. god.).

¹⁶⁰ Podrobnosti v. u L. Margetić, Creske općine u svjetlu isprave od 5. listopada 1283. i pitanje kontinuiteta dalmatinskih gradskih općina, *Radovi 7 Instituta za hrvatsku povijest*, Zagreb 1975, 66—69.

Iz sadržaja nekih odredaba splitske sinode iz 925. god. vidi se da Tomislav želi podvrći sve dalmatinske biskupije »svojem« biskupu, očito u želji da ojača svoj položaj u dalmatinskim gradovima. Utjecaj Tomislava na dalmatinske gradove nije bio osobito jak, što se vidi po žestokoj reakciji¹⁶¹ dalmatinskih biskupa koji 925. god. oštro prijete obustavom crkvenih obreda po hrvatskom kraljevstvu (*per omnem provinciam eorum*; to *eorum* odnosi se na *rex* i *proceres Croatorum*) te čak izjavljuju da će za teške posljedice biti krivi hrvatski kralj, njegovi velikaši i ninski biskup (*ipsi cum suo pontefice deo reddant rationem de his omnibus, que in eis chrystiane religionis dogma defuerit*) (t. 12). Međutim, dok se 925. god. Tomislav još mogao nadati da će proširiti svoju vlast i nad Dalmacijom radi potrebe Bizanta za jakim saveznikom protiv opasnog Simeona, nakon smrti Simeonove 927. god. situacija se temeljito promijenila. Papa kao bizantski »saveznik« — po shvaćanju Bizanta dakako nešto posve drugo, tj. visoki crkveni autoritet koji je dužan podupirati carsku politiku — šalje svoje legatete da pomognu pri sklapanju mira između Bugara i Hrvata, pa oni na povratku,¹⁶² na drugoj splitskoj sinodi 928. god.,¹⁶³ skidaju masku navodnog papinsko-bizantskog prijateljstva prema Tomislavu. Ninska se biskupija više ne tolerira iz obzira prema hrvatskom kralju, ona se naprosto ukida i ninskom biskupu predlaže da preuzme, ako hoće, sve tri biskupije na području kojih se protezala ninska biskupija ako mu jedna od biskupija nije dovoljna. Dalmatinski biskupi dodaju očito ironično da sve tri biskupije imaju, hvala bogu, brojno stanovništvo i svećenstvo (*omnes populate et deo adiuvante sacerdotum et plebium copiam habentes*) i predviđaju skrajnje nevolje i propast za stanovništvo i samog biskupa (*ad interitum suum et eorum*) ako bi on zaista odlučio da postane trostruki biskup. U potvrdi odluka drugog splitskog sabora papa Lav VI zapovijeda »biskupu hrvatskih zemalja« da se ograniči samo na skradinsku biskupiju,

¹⁶¹ U vezi s t. 6 zaključaka Koščak, 346, ističe kako biskupi »na uvijeni način prijete kralju narodnom bunom i ubojstvom«, i to »ako vladar ne bi postupio kako biskupi hoće«. Mislimo da je Koščak u pravu. Ipak, prijevodi S. Srkulja (Izvori za hrvatsku povijest IV, Zagreb 1910, 14) i V. Gortana (J. Šidak, Historijska čitanka za hrvatsku povijest I, Zagreb 1952, 17—18; N. Klaić, Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine, Zagreb 1972, 33) čine nam se prihvatljivijim iako imaju za podlogu tekst što ga je Rački donekle izmijenio. *Obnoxii* znači biti obvezani. Zato bismo predložili ovaj prijevod: Ako se po božjoj providnosti ubije vladar zemlje u narodnoj buni, kako ono što počine mnogi ostaje nekažnjeno, (odnosno) oni kojima se za taj zločin prašta, obvezni su dati milostinju za svoju dušu itd. Dakle, po našem shvaćanju riječ je o nekoj vrsti pokajanja izraženog u novčanom obliku kojim počinitelj spašava svoju dušu, jer bi u protivnom njegov zločin ostao bez ikakve pravne, moralne i crkvene kazne. Ostali prevoditelji (Srkulj, Gortan, Koščak) smatraju da je riječ o milostinji za dušu ubijenoga.

Točna je i Koščakova primjedba na i. mj. da se u točki 2. prve splitske sinode aludira na ninskog biskupa kad se navodi odredba sabora u Serdici iz 343. god., po kojoj nije dopušteno uspostavljanje biskupa u malim gradskim općinama ili u selima.

¹⁶² Šišić, Povijest Hrvata, 423 i d., ima drukčiji redoslijed događaja. Točnije B. Ferjančić u Vizantiski izvori III, Beograd 1960, 9, i Koščak, 349.

¹⁶³ Koščak, 350, smatra da je Tomislav umro prije 928. god. Drukčije Šišić, Povijest Hrvata 429; N. Klaić, Povijest Hrvata 303.

a u protivnom mu prijeti ekskomunikacijom. Dok je 925. god. papa Ivan X pisao ljubezno pismo »ljubljenom sinu Tomislavu, kralju Hrvata, i Mihajlu, preslavnom vođi Humljana itd.«, 928. Lav VI ne obazire se više uopće na hrvatskog kralja jer mu nije više potreban. Ne čini nam se dakle da se iz akata splitske sinode može zaključiti na vlast Tomislava nad dalmatinskim gradovima, a opseg biskupije »hrvatskog biskupa« ne govori u prilog tezi da bi Tomislav imao vlast nad Zahumljem.

Međutim, akti splitskih sinoda iz 925. i 928. god. ipak tretiraju Hrvatsku i dalmatinske gradove i Zahumlje kao jednu crkvenu provinciju kojoj je na čelu splitski nadbiskup. Ta crkvena provincija svakako odgovara na neki način zajedničkoj političkoj vlasti. Mislimo da ne bi smjelo biti sumnje da je to bio Bizant, koji je od dolaska Bazilija I na carsko prijestolje u znatnoj mjeri ojačao pozicije Bizanta na istočnoj obali Jadrana.

Vlast Bizanta nad dalmatinskim gradovima u drugoj polovici IX i u X st. potvrđuju razni izvori, npr. taktikoni koji u god. 899. (Kleterologion Filotejev), 934—944 (Taktikon Beneševića) i 971—975 (Taktikon Oikonomidès) spominju temu Dalmaciju i njezina stratega; zatim mnoge vijesti o podređenosti dalmatinskih gradova Bizantu, što ih spominje Konstantin Porfirogenet u svom radu *De administrando imperio*,¹⁶⁴ nadalje vijesti iz djela istog pisca *De ceremoniis*,¹⁶⁵ a među njima osobito ona o stacioniranju bizantske mornarice u Dalmaciji sredinom X stoljeća.¹⁶⁶

Zahumlje je još Bazilije I smatrao poluzavisnom zemljom. U X stoljeću vladao je u Zahumlju »prokonzul i patricij Mihajlo Višević, vladar Zahumljana«,¹⁶⁷ kojem je, kako se vidi, Bizant priznavao vrlo visoke titule i koji je 925. god. sudjelovao na splitskoj sinodi. Mihajlo se neko vrijeme priklonio bugarskom vladaru Simeonu, o čemu postoje vijesti iz 912/912.¹⁶⁸ i 917. god.¹⁶⁹ Pobjeda Hrvata nad Bugarima (poslije 923. god.) vratila je Mihajla u bizantski tabor i zato ga i nalazimo u Splitu 925. god. Mihajlovo osvajanje Siponta 926. god. ne znači nikako da je on te godine bio protivnik Bizanta jer je

¹⁶⁴ Te su vijesti skupljene u Ferjančić, *Vizantiski izvori II*, 9—36.

¹⁶⁵ Reiske, *De cer.* II, 697, 713, 715, 664, 728.

¹⁶⁶ U svom radu *De ceremoniis*, 45 (Reiske I, 664), Konstantin Porfirogenet daje podatke o sudjelovanju pomorskih i kopnenih snaga u ratnom pohodu na otok Kretu god. 949. On najprije saopćava da »carska mornarica ima 150 brodova, od toga pamfila (tj. većih jedinica) 6, a nanovo opremljenih 2, te brzih brodova (*οδοιανά χελώνδια*) 100«. Nakon toga nastavlja: »U to je uračunato 7 brodova Rusa, stacioniranih u Draču u Dalmaciji, u Kalabriji 3 (itd.), da bi na kraju odlomka ponovo naveo o Rusima: »Ruskih momaka 584, slugu koji obavljaju poslove u taborima 42, ukupno Rusa 629 (!)«. Iz toga podatka slijedi da su i prije 949. god. u Dalmaciji bile stacionirane ruske pomorske i pomoćne snage. Ne vjerujemo da su se za ekspediciju na Kretu upotrijebile baš sve snage iz Dalmacije. Za neke druge teme Konstantin Porfirogenet izričito navodi da su ostavljene određene snage za čuvanje teme (*εις φύλαξιν τοῦ θέματος*). Čini se da nas i taj podatak ovlašćuje na tvrdnju da je u Dalmaciji u X st. uz pomorske snage bio stacioniran i određeni broj vojnika koji su osiguravali bizantsku prisutnost u Dalmaciji.

¹⁶⁷ DAI, cap. 33. Moravcsik, 160; Doc. 393.

¹⁶⁸ Ivan Dakon, Monticolo 132; Doc. 388. O datiranju v. Pastorello, *Indice*, 647.

¹⁶⁹ DAI, cap. 32. Moravcsik 158; Doc. 38.

situacija u Apuliji bila u to doba posve nejasna.¹⁷⁰ Najvjerojatnije je Mihajlo poduzeo pohod protiv Siponta za vlastiti račun da se dočepa plijena.

Što se tiče Hrvatske, njezinom vladaru, kao i u drugim slavenskim državama, bizantski je car slao »zapovijed«, što je svakako odraz poluzavisnog položaja Hrvatske. Dakako, u vrijeme smrtne opasnosti što se nadvila nad Bizantom zbog goleme snage Simeonove Bugarske, Tomislav je bio više saveznik nego vazal. Kad je Simeon raselio Srbiju 923. god.,¹⁷¹ dio srpskog naroda pobjegao je u Hrvatsku. Približno u to doba (*κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον*)¹⁷² Bugari su napali i Hrvatsku, ali »ih Hrvati svih pobije« (*ἐσοφάγησαν πάντες ἐκείσε παρὰ τῶν Χρωβάτων*). O toj važnoj pobjedi Hrvata nad Bugarima javlja i Teofanov nastavljaj.¹⁷³ I Skilica (druga polovica XI st.) javlja isto, pa kako njegov tekst nije ušao u *Documenta Račkoga*, navodimo ga ovdje:

*εἰσβολὴν Συμεῶν ὁ τῆς Βουλγαρίας ἀρχὼν ἐποίησατο κατὰ κρωβάτων, καὶ συμβαλὼν μετ' αὐτῶν καὶ ἠττηθεὶς ἐν ταῖς τῶν ὁρῶν ὀσχωραῖαις ἀπὸν τὸ ἑαυτοῦ ἀπώλεσε στρατεύμα.*¹⁷⁴

(Simeon, vladar Bugarske, navalio je na Hrvate i spopavši se s njima bio je pobijeden u gorskim gudurama, te mu je propala cijela vojska.)

Da je Hrvatska u X st. bila vazalnom državom Bizanta, posvjedočava Konstantin Porfirogenet na više mjesta, pa mislimo da je ta činjenica čak nesumnjiva.¹⁷⁵ Što se pak tiče opsega Hrvatske, u glavi 30 djela *De adm. imp.*

¹⁷⁰ O tom najbolje F. Carabellese, *L'Apulia ed il suo comune nell'Alto Medio evo*, Bari 1905, 72 i d. Pregled mišljenja u VI, II, 60.

¹⁷¹ Usp. o tome VI, II, 56.

¹⁷² DAI, cap. 32. Moravcsik 158; Doc. 392, Usp. VI, II, 56.

¹⁷³ Theophanes Continuatus, VI, 20, 411; usp. Doc. 392.

¹⁷⁴ Skylitza, *Zivot Romana Lekapena*, 16; Thurn 222.

¹⁷⁵ V., npr., DAI, cap. 29 (Moravcsik 126; Doc. 371; VI, II, 16); cap. 31 (Moravcsik 150; Doc. 360; VI, II, 43); Vita Basilii ap. Theoph. Cont. V 54, 291; De Cer I, 691.

Stupanj važnosti i ugleda neke države za Bizant može se s priličnom pouzdanošću utvrditi prema formularima natpisa u pismima koje Bizant šalje, a koji se nalaze u djelu Konstantina Porfirogeneta *De ceremoniis* (Reiske I, 686—692). Na najvećoj cijeni i ugledu bio je bagdaski kalif (»veličanstvenom, najplemenitijem i presjajnom prvosavjetniku i zapovjedniku Agarena«), velik ugled uživao je franački kralj (»najdražem duhovnom bratu, svjetlom kralju«), kraljevi Saksonije, Bavarke, Galije i Germanije. Za njima dolaze kagan Kazarije (»najplemenitijem i preslavnom«), emir Egipta, vladar Indije i vladar Arabije (»ljubljenom našem prijatelju«). Na mnogo manjoj su cijeni arhont Rusije, arhonti »Turaka«, tj. Ugarske, i arhonti Pečenega, jer se njima šalje »pismo« (*γράματα*). To je značilo da je riječ o sirovim, barbarskim narodima, kojima se, dođuše, ne mogu slati naređenja, ali koji tek treba da utvrde svoj položaj u »međunarodnom društvu«. Na najnižem su mjestu u bizantskoj hijerarhiji država bili mali vladari u Armeniji, Iberiji, Albaniji i na Zapadnom Balkanu (Hrvatska, Srbija, Zahumlje, Travunija, Kanalićani, Dio-kleja i Moravija). Natpis za vladare tih država bio je: zapovijed (*κέλευσις*) kristoljubivih vladara te i te države. Za Bugarsku je zabilježena u spisu *De ceremoniis* zanimljiva evolucija. Starija formula je glasila: »duhovnom našem djetetu, po božjoj milosti vladaru najkršćanskijeg naroda Bugara«, a novija (od 927. god.), u kojoj se priznaje titula cara: »duhovnom našem djetetu, caru Bugarske«. V. i vrlo

nalaze se vrlo pouzdane suvremene vijesti. Tako, npr., pisac te glave točno zna da Hrvatska ne obuhvaća Labin, što znači da se mirnodopska granica iz rimskog doba na rječici Raši pomakla na prirodnu granicu pri Plominu. Južnu granicu Hrvatske spominje Konstantin Porfirogenet na još jednom mjestu, kad kaže u glavi 31 da se Hrvati bave pomorstvom i trgovinom *ἀπὸ κάστρων εἰς κάστρον περιερχόμενοι τὴν τε Παγανίαν καὶ τὸν κόλπον τῆς Δελματίας καὶ μέχρι Βενετίας*,¹⁷⁶ tj. od grada do grada obilazeći Paganiju (Neretljansku oblast) i dalmatinski zaljev (Jadransko more) do Venecije.

12. Koščak¹⁷⁷ vidi nedosljednost i protuslovlje u tome što se u našem radu »Tribuni u srednjovjekovnim dalmatinskim općinama«¹⁷⁸ služimo ispravama koje tribune spominju, kao autentičnim, iako smatramo da je riječ o krivotvorinama iz druge polovice XII stoljeća. Prigovor nije jasan. Naše je mišljenje da je sastavljač tih isprava upotrebljavao podatke »iz neke knjige anala u kojoj su bili ubilježeni osnovni podaci o najvažnijim zbivanjima u samostanu i oko njega pa i o pojedinim pravnim poslovima«.¹⁷⁹ Zato smatramo sadržaj tih isprava vjerodostojnim, ali ne i njihov oblik.

Slično »protuslovlje« vidi Koščak i u našem pokušaju objašnjenja što su zadarski tribuni u X i XI stoljeću. Doista moramo priznati da se glava o tribunima u Zadru u XI st. u našem radu (str. 32—38) mogla bolje napisati i da su u njoj vidljivi tragovi našeg napora da na osnovi građe dođemo do konzistentne i prihvatljive teze, pa utoliko prihvaćamo Koščakovu zamjerku. Neka nam bude dopušteno da na ovom mjestu izložimo naše shvaćanje, koje će, uostalom, u biti odgovarati onom što smo ga već iznijeli u navedenom radu. Naime, kao što smo vidjeli, Dalmacija je uzdignuta na rang teme 843. god. To znači da do toga vremena u Dalmaciji nije bilo bizantske vojne posade, a nakon toga jest. Na čelu bizantske posade u Dalmaciji nalazio se strateg, uz njega je postojao njegov ured, *officium*, a u njemu *protomandator*, nekoliko *mandatora*, vrlo vjerojatno *κόμεης τῆς κόρυθς*, te satnik spatara na čelu tjelesne garde.¹⁸⁰ Ne vjerujemo da je to puni sastav bizantske posade, to više što bi se inače moglo teško razumjeti nedvojbeno zajamčeno prisustvo bizantske flote u Dalmaciji. Praga čak misli da su se šezdesetih godina XI st. nalazile u Dalmaciji jake bizantske snage,¹⁸¹ a mi smo izrazili mišljenje da je vojna sila Bizanta bila prisutna za vrijeme čitava trajanja bizantske vlasti, i to oko

instruktivni rad G. Ostrogorskoga Die byzantinische Staatenhierarchie, Seminarium Kondakovianum 8, 1936, 41—61, i Vizantijski sistem hierarhije država, u O verovanjima i shvaćanjima Vizantinaca, Beograd 1970, 238—262. Usp. i J. Ferluga, Lista adresa za strane vladare iz Knjige o ceremonijama, Zbornik radova Vizantološkog instituta XII, 1970, 157—178.

¹⁷⁶ DAI, cap. 31; Moravcsik 150; Doc. 398; VI, II, 43.

¹⁷⁷ Koščak, 332—333.

¹⁷⁸ Objavljenom u Zborniku radova Vizantološkog instituta 6, 1975, 25—52.

¹⁷⁹ Margetić, Tribuni, 33.

¹⁸⁰ Usp. Ferluga, L'amministrazione bizantina, 176.

¹⁸¹ G. Praga, Storia di Dalmazia, Padova 1954³, 65.

500 vojnika, tj. po 100 vojnika na svaku gradsku četvrt u Zadru, kojoj je na čelu stajao tribun.¹⁸² To smo zaključili usporedbom s Ravenom u bizantsko doba, koja je imala 11 građanskih četvrti u kojima su bili stacionirani vojni garnizoni i koje su se nazivale po imenima gradova — slično kao u Zadru, gdje kao svjedoke nalazimo *tribunus de Spalato*, *tribunus de Apsaro* i *tribunus Arbesano*, ovaj posljednji čak zajedno sa svojim bratom. U Raveni tribuna kao vojno-civilnih zapovjednika nestaje prestankom bizantske vlasti, a u Zadru nakon 1067. također nestaju tribuni. Kako je i inače poznato da je u Bizantu bilo uobičajeno da se odsluženim funkcionerima nerijetko ostavljala njihova titula i kako su tribuni u Italiji poznati ne samo kao vojno-civilni komandanti nego i kao počasni naziv, to smo zaključili da su tribuni u Zadru u X i XI st. službujući ili odsluženi vojno-civilni zapovjednici zadarskih gradskih četvrti. Bizantsko prisustvo u Dalmaciji financiralo se iz sredstava dalmatinskih gradova,¹⁸³ pa je za te gradove bilo nesumnjivo najjeftinije da vojnike plaćaju dodjelom zemlje, ali je to očito slabilo vezu te vojske s državnim centrom i jačalo autonomističke tendencije, pa je trebao naići samo jači potres da čitava organizacija na čelu s tribunima propadne.

13. Premda ovaj rad ima značajke marginalija uz Koščakov u naslovu navedeni rad, ipak rezultati istraživanja čine u neku ruku cjelinu. Ovo bi, po našem mišljenju, bili najvažniji rezultati:

a) Toma Arcidakon i Pop Dukljanin ne sadrže nikakvih vijesti o vremenu dolaska Hrvata. Tomi su Hrvati čak starosjedioci, Pop Dukljanin, pak, uopće ne spominje Hrvate, nego samo Hrvatsku (Crvenu i Bijelu), i to tek u dijelu svog pričanja što se odnosi na drugu polovicu IX stoljeća.

b) Dalmatinske biskupije nisu nikad pravno potpadale pod konstantinopolitanskog patrijarha. Prisustvo dalmatinskih biskupa na Drugom nicejskom koncilu 787. god. samo je dokaz pojačanog bizantskog prisustva na Jadranu u to doba.

c) Od kraja trećeg desetljeća Hrvatska više nije ni u kakvom ovisnom položaju od Franaka, a dalmatinski gradovi izmakli su bizantskoj kontroli. To je posljedica postepenog slabljenja franačkog carstva tijekom cijeloga IX st. i slabosti Bizanta za Mihajla II (820—829) i Teofila (829—842). Gottschalkove vijesti potvrđuju snagu i samostalnost Trpimirove Hrvatske, što se izražava i u činjenici da Gottschalk Trpimira naziva kraljem i ističe da ga i hrvatski narod smatra i naziva kraljem (»kraljevstvom«).

d) Gubitak Taranta (840) i Barija (841), te puno osamostaljivanje Venecije (840) primoravaju Bizant da posveti veću pažnju Dalmaciji, u kojoj poslije

¹⁸² Margetić, Tribuni, 35. Slično već i F. Rački, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII stoljeća IV, Državno uređenje, RAD JAZU 99, 1890, 122: »Reč bi da su i u Zadru pojedini dielevo gradske občine povjereni bili posebnomu nadzoru tribuna.«

¹⁸³ Naime, Konstantin Porfirogenet kaže da »zapadni stratezi ne primaju plaću zato što dobivaju godišnja uobičajena podavanja iz njihovih tema« (De cer. II, 50: Reiske I, 697). To se dakle odnosi na sve zapadne stratege. Koščak pogrešno tvrdi (str. 319) da se to odnosi samo na stratege Dalmacije i Drača, a da su svi »drugi stratezi« primali plaću iz carske blagajne.

843. god. stacionira bizantska vojska, odnosno, drugim riječima, Dalmacija postaje temom pod strategom.

e) Dolazak na vlast snažnog cara Bazilija I 867. god. i nestanak kohezije u franačkom carstvu, osobito nakon smrti cara Lotara (855), omogućavaju Bizantu da ojača svoje prisustvo u Južnoj Italiji i na zapadnom Balkanu. U Južnoj Italiji Bari dolazi u ruke Bizanta (876), a osvajanje Taranta (880) ubrzo širi bizantski utjecaj čak na Salerno, Napulj i Benevent. Dalmatinski gradovi, kao bizantska tema, te Hrvatska kao i ostale slavenske države, kao bizantski vazali, vrše vojno-pomorske akcije kojima vojno pomažu bizantsku opću strategiju na Jadranu: 876. god. ekspedicijom u Istru i sudjelovanjem pri okupaciji Barija, a 880. sudjelovanjem pri osvajanju Taranta.

Papa Ivan VIII shvaća novonastalu situaciju i od 877. god. dalje povezuje se sve više s Bizantom, čime dobiva ne samo sigurnost u odnosu na ozbiljno arapsko ugrožavanje samoga Rima nego i perspektive golemog širenja rimskog crkvenog utjecaja među Slavenima. Ivan VIII doduše ne uspijeva provesti svoje planove prema Bugarskoj, ali mu širenje crkvene vlasti nad Hrvatskom i dalmatinskim gradovima daje za to više nego zadovoljavajuću satisfakciju.

Bazilije I učvršćuje bizantsku vlast nad područjima istočno od Jadrana vezivanjem uz sebe tamošnjih vladara i pape tako što ustupa prihode iz dalmatinskih gradova hrvatskom i zahumskom vladaru, a crkvenu vlast nad svim tim područjima papi.

f) Analiza pisma cara Ludovika II Baziliju I, navodno iz 871. god., pokazala je da je pismo krivotvorina u kojoj se na vješt način ističu papine pretenzije na odlučujuću ulogu na Zapadu i u kojoj isticanje vlasti Ludovika II nad istočnom jadranskom obalom ima za cilj istaći da Hrvatska pripada zapadu (dakle papi), a ne bizantskom caru. Krivotvorina je nastala najvjerojatnije 879. god. (Kleinclausz).

g) Analiza akata splitskih sabora 925. i 928. god. pokazala je da je Hrvatska pod Tomislavom obuhvaćala područje »svog« biskupa (*episcopus Croatorum*), dakle isto ono područje koje proizlazi iz vijesti Konstantina Porfirogeneta, te da je Tomislav, svjestan svoje važnosti za Bizant, pokušao u borbi Simeona i Bizanta ojačati svoj utjecaj nad dalmatinskim gradovima. Tomislav je pri tome doživio neuspjeh. Sinoda je potvrdila crkvenu vlast splitskog biskupa nad Dalmacijom, Hrvatskom i Zahumljem, čime je ujedno i potvrđeno da svi ti krajevi čine jednu političku cjelinu. Riječ je, dakako, o vlasti Bizanta. Ona je kao izravna vlast za Dalmaciju u drugoj polovici IX i X st. nesumnjivo posvjedočena prvorazrednim izvorima. Što se tiče Hrvatske u to doba, ona je vazalna država Bizanta, što se vidi, između ostaloga, i po stilizaciji dopisa koje u to vrijeme Bizant upućuje hrvatskom vladaru »zapovijed«).

h) Termin »konzulat« u ranosrednjovjekovnoj Dalmaciji — slično kao što i drugdje — povezuje se uvijek sa carskom vlašću. Iz toga slijedi da je uvodna rečenica zapisnika sa splitskog sabora 925. god. do nas došla prerađena, tj. da se »sanctissimo consulatu« odnosilo na bizantskog cara.

Zusammenfassung

RANDBEMERKUNGEN (MARGINALIEN) ZU DER ABHANDLUNG V. KOŠČAKS »PRIPADNOST ISTOČNE OBALE...«, HZ XXXIII—XXXIV, 1980—1981, 291—355.

Der Verfasser analysiert einige mit der Koščaks Arbeit verbundenen Probleme, in erster Reihe die Nachrichten über die Ankunft der Kroaten aus Thomas Archidiakon und aus dem anonymen Priester von Diokleia. Er kommt zum Ergebnis, dass diese zwei Autoren keine zuversichtliche Quelle für das Enträtseln der betreffenden Probleme darstellen. Er befasst sich ferner mit den byzantinischen Quellen über die kirchliche Zugehörigkeit Dalmatiens von VII bis X Jahrhundert und vertritt die Ansicht, dass Dalmatien rechtlich nie unter dem konstantinopolitanischen Patriarchate stand. Unter anderen Fragen analysiert der Autor auch die politische Lage Kroatiens unter dem Herrscher Trpimir, und zwar mit Hilfe der Nachrichten bei Gottschalk, der Urkunde von 852 und der Siegeln des byzantinischen Strategs und stellt die vollkommene Unabhängigkeit Kroatiens in dieser Zeit fest. Der Autor befasst sich gründlicher auch mit den aus den Protokollen der beiden Synoden zu Split 925 und 928 hervorgehenden Problemen und erschliesst daraus auf das Bestehen der Oberherrschaft des Byzanz über Kroatien und auf den Umfang Kroatiens von dem Flusse Cetina bis zu der Stadt Labin — im Gegensatz zu den Feststellungen Koščaks.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Casopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1984.